

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет історії, права і публічного управління

Кафедра історії та культури України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з
науково-педагогічної роботи

— доц. Гусєв С.О.

«_____» _____ 2020 року

ПРОГРАМА

екзамену з

історії України з методикою її навчання

**атестації здобувачів вищої освіти
ступеня бакалавра**

галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Вінниця – 2020 рік

Програма екзамену з історії України з методикою її навчання атестації здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Розробники: Криворучко О.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України; Стадник О.О., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України; Мельничук Т.А., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України.

Програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії та культури України

Протокол № від «12» лютого 2020 року

Завідувач кафедри _____

(підпис)

«_____» _____ 20____ р.

(ініціали, прізвище)

Програма розглянута і схвалена на засіданні навчально-методичної комісії факультету історії, права і публічного управління

Протокол №6 від «18» лютого 2020 року

Голова НМК _____

(підпис)

«_____» _____ 20____ р.

(ініціали, прізвище)

ВСТУП

Програма екзамену з історії України з методикою її навчання атестації здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014. Середня освіта (Історія).

1. Мета та завдання комплексного екзамену з історії України та шкільного курсу історії та методики його викладання

1.1 **Метою** екзамену «історія України» є перевірка оволодіння теоретичними знаннями щодо історії українського народу, розвитку Української держави, опанування умінь і навичок практичного застосування набутих знань; розкриття основних закономірностей навчання і виховання історією, оволодіння змістом шкільного курсу історії та основами методики викладання історії, перевірка фактичних знань, умінь та навичок з історії які необхідні в середніх навчальних закладах освіти та є базовими для успішного продовження навчання в магістратурі та аспірантурі.

1.2. Основними **завданнями** комплексного екзамену з історії України та шкільного курсу історії та методики його викладання є:

- сприяння закріпленню знань з історії України;
- формування почуття необхідності глибокого наукового вивчення вітчизняної історії, поширення цих знань, залучення до цього процесу широких верств громадськості;
- розвиток самостійного творчого мислення і пізнавального інтересу до ідейно-моральної спадщини та культурно-історичних традицій українського народу як основи духовного розвитку особистості;
- прищеплювання шанобливого ставлення до історичних пам'яток;
- використання набутих знань для виховання почуття патріотизму;
- сприяння підготовки молодого покоління до дієвої участі у розбудові держави й духовного оновлення суспільства.
- виявлення знань, умінь та навичок з курсів «Шкільний курс історії та методика його навчання»
- здатність аналізувати зміст і ефективність методичних ідей і прийомів;
- визначення цілей вивчення та шляхів реалізації внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, практичної спрямованості;
- показ різних можливостей методичних варіантів вивчення окремих питань шкільного курсу історії;
- розкриття проблеми єдності навчання і виховання;
- розуміння функцій, завдань, структури педагогічної діяльності;
- обізнаність з теоретичними основами сучасної педагогічної науки;
- розуміння закономірностей розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди;
- розвиток педагогічного мислення, професійно-педагогічної спрямованості;
- формування умінь, необхідних для ефективної організації навчально-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі.

1.3. У відповідях під час комплексного екзамену з історії України та шкільного курсу історії та методики його викладання студенти повинні продемонструвати такі знання та вміння:

Студенти повинні **знати**:

- роль і місце України у світовій історії;
- основні тенденції розвитку українського народу на різних етапах історичного розвитку;
- теоретичні основи курсу;
- понятійний апарат, основні категорії та терміни, які застосовуються в курсі історії України;
- сучасне становище України;

- сучасний стан вивчення даного курсу, основні джерела та наукові публікації з історії України;
- зміст і ефективність методичних ідей і прийомів;
- цілі вивчення та шляхи реалізації внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, практичної спрямованості;
- різні можливі методичні варіанти вивчення окремих питань шкільного курсу історії;
- рівневу та профільну диференціацію, використовувати нові інформаційні технології навчання;
- історію розвитку та методологію методики викладання історії як наукової дисципліни;
- зміст шкільних курсів історії;
- зміст шкільних програм із курсів всесвітньої та вітчизняної історії;
- засоби, методи і основні прийоми навчання історії;
- критерії оцінювання рівнів навчальних досягнень та способи перевірки знань та умінь;
- форми позакласної та позашкільної роботи з історії

Студенти повинні **вміти**:

- ефективно використовувати знання з історії України, набуті в університеті, в практичній діяльності вчителя історії;
- творчо використовувати теоретичні знання з історії при оцінці сучасних процесів, які відбуваються в Україні;
- зіставляти різні точки зору на минулу і сучасну історію України, обґрунтувати свою думку, брати участь в конференціях, дискусіях, «круглих столах» з проблем українознавства;
- формувати в учнів повагу до українського народу, його історії і культури;
- виховувати в учнів, крім особистісних рис громадянина України, загальнолюдські духовні цінності, сприйняття ідей гуманізму та особистісного усвідомлення досвіду історії українського народу;
- пов'язувати історію України з історією інших народів, всесвітньою історією;
- підбирати і систематизувати дидактичні і методичні матеріали з історії України.
- аналізувати педагогічні завдання, пов'язані з виконанням обов'язків вчителя історії; аналізувати і оцінювати відвідані та власні уроки, позакласні та виховні заходи у відповідності до мети їх відвідування; фіксувати проведені заняття записами у класних журналах; описувати власний досвід роботи і узагальнювати досвід роботи інших вчителів;
- аналізувати навчальну програму з історії для певного класу, співвідносити мету і завдання вивчення історії з цілями і завданнями вивчення кожної навчальної теми; складати річний план вивчення історії у певному класі загальноосвітньої школи; відбирати з наукової літератури фактичний матеріал, корисний для реалізації цілей і завдань уроку; проектувати реалізацію зв'язків вивчення історії та інших предметів;
- проектувати зміст кожного уроку; визначити теми, педагогічні завдання, типи і орієнтовні дати окремих уроків у певному класі виходячи з річного плану, підготовленості учнів, власних можливостей і можливостей школи; виявляти складні для розуміння учнями питання, аналізувати означення з точки зору їх точності і доступності для учнів; розробляти план вивчення навчального матеріалу з поєднанням традиційних та нових інформаційних технологій. Вміти на основі попереднього проектування елементів уроку скласти план-конспект уроку
- аналізувати підручники, посібники, дидактичні матеріали, методичну літературу для цілей проектування цілісного навчально-виховного процесу; проектувати доцільну пізнавальну діяльність учнів для засвоєння конкретного навчального матеріалу; щоб мати можливість здійснити на уроці диференційований підхід; складати варіанти завдань для контрольної або самостійної роботи з певної теми, враховуючи індивідуальні особливості учнів; проектувати домашнє завдання з певної теми, передбачаючи окрім загального і індивідуальні завдання; готувати і виготовляти роздавальний матеріал для проведення навчальних занять в умовах рівневої диференціації навчання.

- проектувати комплексне використання засобів навчання на певному уроці з історії у школі певного типу, зокрема використання підручників, демонстрацій, дидактичного матеріалу. Вміти, виходячи з завдань уроку і програмних вимог, підібрати засоби наочності.
- формулювати мету позакласного заходу з історії; обирати ефективні форми, методи і засоби позакласного заходу, роботи предметного гуртка, систематичної додаткової роботи з учнями, які того потребують у відповідності до поставленої мети; обирати обсяг навчального матеріалу для додаткової роботи з учнями; обирати організаційні форми, методи проведення навчальної консультації.
- оцінювати письмову роботу виконану учнем, давати рецензію на виконану роботу; аналізувати типові помилки допущені учнями; складати систему вправ на усунення прогалин в знаннях учнів.

1.4. Компетентності

Загальні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність думати науковими термінами, формулювати задачі, збирати дані, аналізувати їх та пропонувати рішення;
- здатність застосовувати загальногуманітарні знання в межах засвоєння предметної області та розуміння професії;
- здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово; правильно розмовляти та писати згідно з різними комунікаційними стилями, а саме: неофіційного, офіційного та наукового;
- здатність спілкуватися другою мовою; правильно розмовляти та писати згідно з різними комунікаційними стилями, а саме: неофіційного, офіційного та наукового;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; навички практичного застосування сучасних інформаційних технологій;
- здатність працювати самостійно, виявляти ініціативу та керувати часом;
- здатність вчитися і бути сучасно навченим; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність бути критичним і самокритичним; здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність); вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність готувати аналітичні та довідково-інформаційні матеріали; приймати обґрунтовані рішення;
- здатність працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії.

Фахові компетентності спеціальності:

- критичне усвідомлення зв'язків між теперішніми подіями та минулими процесами
- усвідомлення різноманітності історіографічних поглядів у різні періоди і контексти; розуміння і повага до різних точок зору, які походять з інших національних і культурних спільнот;
- знання загального діяхронного каркасу минулого; здатність підготувати комплексну історичну інформацію у зрозумілій формі;
- знання спірних питань та тем у сучасних історіографічних дискусіях; здатність визначати теми досліджень, які можуть збагатити історичні знання та полеміку;
- розуміння феномену культури, її ролі в житті суспільства, типів і форм; детальне знання одного або багатьох періодів минулого людства;
- здатність усно спілкуватися рідною мовою, використовуючи термінологію та змістовні аспекти професії історика; здатність усно описувати результати дослідження відповідно до канонів дисципліни;

- здатність усно спілкуватися іноземними мовами, використовуючи термінологію та змістовні аспекти професії історика;
- спроможність читати історичні тексти чи оригінальні документи рідною мовою; самостійно підсумовувати чи переписувати та каталогізувати інформацію; здатність правильно коментувати, анотувати або редагувати тексти і документи, відповідно до критичних канонів дисципліни;
- спроможність читати історіографічні тексти чи оригінальні документи іноземною мовою; самостійно підсумовувати чи переписувати та каталогізувати інформацію;
- розуміння суті, призначення й змісту гуманітарних наук, місця історії в системі гуманітарного знання, природи людського суспільства і ролі особи в його функціонуванні;
- знання національної історії в різних сферах її проявлення та на різних етапах розвитку; знання шляху українського народу та інших народів, що жили і живуть в Україні; володіння системою концептуально-теоретичного осмислення вітчизняного минулого;
- здатність аналізувати основні історичні типи державно-правових систем і розуміння основних тенденцій їх розвитку; знання історії та проблем європейської інтеграції.

1.5. Програмні результати навчання

У результаті вивчення обов'язкової навчальної дисципліни «Історія України» студент:

- знає відповідні складові навчального процесу та необхідну навчальну документацію;
- застосовує знання методики викладання історії на практиці; розробити конспект уроку історії;
- використовує різноманітні форми позаурочної та позакласної роботи з історії; володіти навичками організації науково-дослідної роботи учнів;
- вміє користуватися набутими історичними знаннями у виховній роботі з учнями;
- вміє організувати та оцінювати дискусію з певного масиву навчального матеріалу з історії України;
- аналізує наукові історичні праці, їх фактологічну та методологічну складові; знати основні філософські категорії та поняття;
- називає основні концептуальні підходи, що використовуються при періодизації вітчизняної історії;
- відтворює основний зміст окремих питань (проблем) вітчизняної та світової історії; інтерпретувати історичні факти, враховуючи історичну ситуацію;
- пояснює за допомогою цивілізаційного методу особливості історичного розвитку України та країн світу;
- ідентифікує визначні історичні постаті в контексті історії України та світової історії;
- демонструє вміння українською та іноземною мовами характеризувати історичні процеси вітчизняної історії;
- виявляє вміння використовувати спеціальні історичні дисципліни при характеристиці історичних фактів;
- визначає значення політичних, економічних, культурних, духовних чинників в історичному процесі;
- володіє навичками джерелознавчого аналізу.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

РОЗДІЛ 1. Історія України від найдавніших часів до середини XII ст.

Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу історії України. Наукова періодизація вітчизняної історії.

Україна – суверенна незалежна держава. Роль і місце України в світовій історії. Предмет і завдання курсу «Історія України». Періодизація вітчизняної історії. Характеристика рекомендованої літератури.

Тема 2. Джерела вивчення історії України.

Поняття історичного джерела. Класифікація джерел. Характеристика основних типів та видів історичних джерел вивчення історії України. Писемні джерела та їх види. Основні джерела вивчення стародавньої та середньовічної історії України.

Тема 3. Стародавня доба в історії України.

Періодизація та основні риси первіснообщинного ладу. Первісні стоянки на території України. Палеолітична община. Давні люди епохи мезоліту. Неолітична революція та її характерні риси. Період енеоліту. Трипільська культура. Виникнення державотворчих традицій на території сучасної України: киммерійці, скіфи, сармати, грецькі міста-держави Північного Причорномор'я.

Тема 4. Давні слов'яни.

Проблема походження та розселення слов'ян в історичній літературі. Гіпотези та теорії їх походження. Ранні відомості про слов'ян. Господарство та суспільний лад, вірування та культурний розвиток слов'янських племен. Антське царство. Боротьба з готами, гунами, аварами. Союзи слов'янських племен у VII – IX ст.

Тема 5. Проблема походження українського народу.

Проблема походження українського етносу в історичній літературі. Теорії походження українського народу. Основні етапи формування українського народу. Перші згадки етноніма «Україна». Назви і самоназви української території. Походження української національної символіки.

Тема 6. Київська Русь.

Основні джерела вивчення історії Київської Русі. Історіографія проблеми. «Норманська» та антинорманська теорії походження Давньоруської держави. Питання про походження Київської Русі в сучасній історіографії. Політична історія Київської держави. Внутрішня і зовнішня політика перших київських князів. Суспільний лад та соціально-економічні відносини. Князування Володимира Великого. Хрещення Русі та його історичне значення. Ярослав Мудрий та його політика. Правові відносини. «Руська правда». Руські землі у другій половині XI – першій третині XII ст. Культура Київської Русі. Історичне значення Київської держави.

РОЗДІЛ 2. Україна в період феодальної роздробленості (кінець XII – початок XIV ст.).

Тема 7. Українські землі у другій половині XII - на початку XIV ст.

Розпад Київської Русі на окремі князівства. Характеристика процесу феодальної роздробленості: причини і наслідки. Становище князівств Середнього Подніпров'я: Київського, Переяславського, Чернігово-Сіверського. Перші завойовницькі походи монголо-татар. Битва на р. Калці. Навала Батия. Боротьба Русі проти монголо-татарських завойовників та її світове значення. Оцінки монголо-татарського завоювання українських земель в роботах сучасних істориків.

Тема 8. Галицько-Волинська держава.

Історичні джерела та література. Галицька і Волинська землі в XII ст.: економічне становище та суспільно-політичний розвиток. Утворення Галицько-Волинського князівства. Роман Мстиславович. Організація влади. Прихід до влади Данила Галицького. Внутрішня і зовнішня політика. Організація боротьби з монголо-татарами.

Тема 9. Українські землі у першій половині XIV ст.

Галицько-Волинська земля за наступників Данила Галицького. Юрій II Болеслав та його політика. Галицько-Волинські землі у сфері інтересів Великого князівства Литовського, королівства Польського та Угорщини. Культурний розвиток Галицько-Волинської землі. Історичне значення Галицько-Волинської держави.

РОЗДІЛ 3. Литовський період в історії України (XIV – середина XVI ст.).

Тема 10. Україна у складі Великого князівства Литовського.

Утворення Литовської держави. Початок включення українських земель до складу Литви. Битва на Синій Воді. Захоплення Литовським князівством Волині, Київщини, Поділля, Чернігово-Сіверщини та Переяславщини. Особливості територіально-адміністративного устрою українських земель у складі Литовської держави. Господарське життя та соціальне становище українського народу. Вплив культури руських земель на Литву. Загарбання Галичини Польщею. Претензії Угорщини, Молдавського господарства, Туреччини та кримських татар на українські землі. Захоплення Чернігово-Сіверщини Московською державою. Початок зближення Литви і Польщі. Кревська унія. Вітовт та його політика. Ліквідація удільних князівств. Українські землі у першій половині XVI ст.: політичне становище, соціально-економічні відносини.

Тема 11. Виникнення і розвиток українського козацтва.

Джерела з історії українського козацтва. Проблема походження козацтва в історичній літературі. Теорії походження козацтва. Українська колонізація Подніпров'я і Запорожжя. Причини виникнення українського козацтва. Посилення козацтва у середині XVI ст. Реєстрове козацтво, його відносини з польською владою.

Тема 12. Козацтво до середини XVI ст. Запорізька Січ.

Виникнення Запорозької Січі. Д. Вишневецький. Устрій Січі: військовий, територіальний, адміністративний, судовий. Господарство Запорожжя. Заняття, побут, звичаї, військове мистецтво, морські походи козаків. Військові клейноди. Зносили козаків із сусідами. Боротьба козаків з турками і татарами. Воєнно-морські операції українських козаків на Чорному морі. П. Сагайдачний.

Тема 13. Культура України XIV – XVI ст.

Загальна характеристика розвитку української культури, її особливості. Вплив епохи Відродження на українську культуру. Розвиток освіти та науки. Острозька школа. Братські школи. Розвиток української мови. Початок книгодрукування в українських землях. Розвиток літератури. Літописання. Історичні та полемічні твори. Зародження театру. Інтермедія, шкільна драма, вертеп. Музика. Архітектура та мистецтво. Усна народна творчість. Думи та історичні пісні. Культура козацтва.

РОЗДІЛ 4. Україна під владою Речі Посполитої (середина XVI – середина XVII ст.).

Тема 14. Утворення Речі Посполитої. Посилення соціально-економічного і національно-релігійного гноблення українського народу.

Люблінська унія 1569 р. Загарбання Польщею Київщини, Волині, Брацлавщини. Політичний лад Польщі та його особливості. Соціально-економічний розвиток українських земель після унії. Зростання великого землеволодіння. Утворення фільварків. Закріпачення українського селянства. Становище церкви в Україні. Берестейська церковна унія та її вплив на суспільно-політичне та культурне життя українського народу.

Тема 15. Селянсько-козацькі повстання кінця XVI – початку XVII ст.

Історичні джерела про селянсько-козацькі рухи кінця XVI – початку XVII ст. Причини народних повстань. Повстання під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Хотинська війна. Народні рухи під проводом М. Жмайла, Т. Трясила, І. Сулими, П. Павлюка. Куруківська та Переяславська угоди. Повстання 1637-1638 рр. «Ординація Війська Запорізького». Причини поразки та підсумки селянсько-козацьких повстань.

РОЗДІЛ 5. Українська національно-визвольна революція XVII ст. «Руїна».

Тема 1. Вступ. Хмельниччина (1648-1657 рр.).

Причини, характер, рушійні сили та початок Української національно-визвольної революції (1648-1676 рр.). Битва під Жовтими Водами та Корсунем. Розгортання національно-визвольної боротьби влітку-восени 1648 р. Київський триумф Богдана Хмельницького: нові орієнтири. Воєнні дії 1649р. Зборівська угода. Будівництво української козацької держави. Похід у Молдову в 1650р. Війна 1651р. Білоцерківський договір. Воєнні дії 1652-1653 рр. Кам'янецька угода. Переяславська рада. Березневі статті Б.Хмельницького. Хід війни у 1654-1657 рр. Смерть Б.Хмельницького.

Тема 2. Гетьманування Івана Виговського.

Основні підсумки національно-визвольної боротьби українського народу за період гетьманування Б. Хмельницького. Причини «Руїни». Політичне становище України влітку 1657р. Прихід до влади І. Виговського. Чигиринська рада. Втручання Росії у внутрішні справи української держави. Корсунська рада. Переговори з Москвою. Виступ опозиції. Гадяцький договір. Конотопська битва. Міжнародні договори другої половини XVII ст. та їх наслідки для України.

Тема 3. Політичне становище України в 1668-1672 рр.

Проголошення гетьманом Ю.Хмельницького. Його внутрішня і зовнішня політика. Гетьманування П.Тетері: його внутрішня і зовнішня політика. Політика Івана Брюховецького. Андрусівський договір, його історичні наслідки. Боротьба за владу на Лівобережжі. Ніжинська чорна рада, її наслідки. Обрання гетьманом Петра Дорошенка, його політика протягом 1665-1668 рр. Гетьманування Дем'яна Многогрішного.

Тема 4. Гетьманування Івана Самойловича.

Прихід до влади Івана Самойловича. Конотопські статті 1672р. Криза і поразка Української революції (1671-1676 рр.). Турецько-польська війна. Буцацький мирний договір. Перебіг воєнних дій на території Правобережної України. Зречення П. Дорошенка. Українська революція в контексті європейського революційного руху XVI-XVII ст. Особливості та історичне значення Української революції XVII ст. Чигиринські походи 1677, 1678 рр. та їх наслідки. Основні напрямки зовнішньої політики І. Самойловича. Внутрішня політика гетьмана. Підпорядкування Української Православної Церкви московському патріархату. Перший кримський похід 1687р. Причини усунення Івана Самойловича від влади.

Тема 5. Слобожанщина та Запоріжжя в другій половині XVII ст.

Початок заселення Слобідської України. Заселення Слобідської України в другій половині. Слобідські козачі полки. їх соціальний і економічний устрій. Землеволодіння. Військова служба. Культурне життя Слобожанщини. Запоріжжя в другій половині XVII ст.

Тема 6. Правобережна Україна в першій половині XVII ст.

Політика Польщі щодо Правобережної України, відновлення козацтва. Діяльність правобережних гетьманів: правління Дуки, Івана Драгинича, Степана Куницького, Андрія Могили, Теодора Сулименка, Стеценка Ягорлицького, Гришка Івановича , Самійла Самуся. Полковники Андрій Абазин, Захар Іскра, Семен Палій та їх діяльність.

Тема 7. Політична система та соціальна структура населення УКД.

Особливості формування української козацької держави – Гетьманщини. Політична структура УКД: структура і функції центральних політичних інституцій, місце і роль гетьмана в політичній системі, полкові та сотенні органи державної влади. Політичний устрій. Соціальна структура населення: козацька старшина, шляхта і духовенство, рядові козаки, рангові, магістратські та вільні селяни, міщани. Еволюція соціальної та національної структури населення України.

РОЗДІЛ 6. Україна в кінці XVII – першій половині XVIII ст.

Тема 8. Гетьманство Івана Мазепи.

Історіографія проблеми. Біографічні дані. Вибори на гетьманство. Коломацькі статі 1687 р. Внутрішня і зовнішня політика Івана Мазепи в кінці XVII ст.: соціально-економічна політика балансування між станами українського суспільства, боротьба з опозицією, участь українських полків в Кримському 1689 р. і Азовсько-Дністровських походах (1695-1696 рр.). Північна війна і Україна. Ставлення І. Мазепи до повстання С. Палія. Похід Карла XII в Україну та перехід І. Мазепи на його бік. Укладання шведсько-українського союзу та його наслідки. Реакційна політика Петра I щодо України (1708-1709 рр.). Смерть гетьмана.

Тема 9. Гетьман Пилип Орлик та його діяльність.

Пилип Орлик – гетьман в еміграції. Ухвалення «Пактів і Конституції законів і вольностей Війська Запорізького». Створення Орликом антимосковської коаліції. Походи на Правобережну Україну. Прутський похід Петра I. Наслідки Прутського договору для України. Спроби П. Орлика створити нову антимосковську коаліцію. Відносини П. Орлика із І. Скоропадським, Д. Апостолом, запорожцями. Останні роки життя.

Тема 10. Імперський наступ на Гетьманщину в 1708-1725 рр.

Становище в Україні після погрому Мазепи. Інкорпораційна та уніфікаційна діяльність царського уряду щодо українських земель в період Північної війни. Гетьман Іван Скоропадський. Решетилівські статті. Заходи Російського уряду, спрямовані на обмеження автономних прав України. Економічний розвиток Гетьманщини і політика російського самодержавства. Українська культура під контролем царизму. Створення та діяльність Першої Малоросійської колегії. Опозиційна діяльність П. Полуботка та генеральної старшини на захист автономії УКД. «Коломацькі чолобитні» та їх наслідки.

Тема 11. Слобожанщина та Запоріжжя в першій половині XVIII ст.

Особливості управління слобідськими полками. Територія, чисельність та структура населення. Соціально-економічний розвиток краю. Запоріжжя після переходу у 1734 р. під владу російського царя. Політичний і соціальний устрій Нової Січі. Економічне життя запорожців. Участь слобідських полків і запорожців в російсько-турецькій війні 1735-1739 рр. Початки сербської колонізації запорізьких земель.

Тема 12. Правобережні землі в першій половині XVIII ст.

Відновлення шляхетського панування. Практика «пільгових років». Надвірні козаки. Виникнення гайдамацького руху. Історіографія проблеми. Гайдамацькі повстання 1730-1750 рр.

РОЗДІЛ 7. Політичний та соціально-економічний розвиток України в другій половині XVIII ст.

Тема 13. Гетьманування Данила Апостола.

Лібералізація української політики урядом Катерини I. Відновлення гетьманства урядом Петра II. Обрання Д. Апостола гетьманом. «Решительні пункти» Петра II. Основні напрямки політики гетьмана Д. Апостола.

Тема 14. Гетьманщина в період «Правління гетьманського уряду».

Запровадження «Правління гетьманського уряду». Структура та основні напрямки політики нової державної інституції. Кодифікація законів. Козацтво Гетьманщини в російсько-турецькій війні 1735-1739 рр. Причини скасування «Правління гетьманського уряду».

Тема 15. Гетьманування Кирила Розумовського.

Обрання на гетьманство Кирила Розумовського. Суспільно-політична діяльність нового гетьмана: судова і військова реформи, соціальна політика, освітні плани. Посилення ролі старшини. Старшинські з'їзди і їх значення. Ліквідація гетьманства та подальша доля Кирила Розумовського.

Тема 16. Слобожанщина та Запоріжжя в другій половині XVIII ст.

Ліквідація слобідських полків. Соціально-економічне становище запорізьких земель. Протистояння між козацькою старшиною і рядовими запорожцями. Участь запорожців в

російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. Ліквідація Нової Січі. Іван Калнишевський. Подальша доля запорожців.

Тема 17. Друга Малоросійська колегія.

Заснування, структура та повноваження Другої Малоросійської колегії. Російсько-турецька війна 1789-1791 рр. Утворення Чорноморського козацтва. Заселення Південної України.

Тема 18. Правобережні землі в другій половині XVIII ст.

Соціально-економічне становище на Правобережжі в другій половині XVIII ст. Особливості релігійного життя краю. Причини та початок Коліївщини. Мелхисидек Значко-Яворський. Максим Залізняк. Барська конфедерація. Взяття гайдамаками Умані. Іван Гонта. Придушення повстання, розправа над гайдамаками. Другий поділ Польщі: приєднання Правобережжя до Російської імперії. Уніфікаційна діяльність царського уряду.

Тема 19. Основні тенденції в розвитку культури України в другій половині XVII - XVIII ст.

Особливості розвитку української культури. Меценати української культури XVIII ст.: І.С. Мазепа, М.А. Миклашевський, К.Г. Розумовський, О.А. Безбородько, Д.П. Трошинський. Освіта і наука. Роль Києво-Могилянської академії для духовного розвитку, піднесення освіти і культури українського народу та народів інших європейських країн. Усна народна творчість. Література. Г.С. Сковорода. Історичні праці: Історія Русів, козацькі літописи. Театр, музика: видатні композитори – М. Березовський, А. Ведель, Д. Бортнянський. Архітектура, правопис.

РОЗДІЛ 8. Українські землі в складі Російської та Австрійської імперій першої половини XIX ст.

Тема 1. Концептуалізація епохи.

Концептуалізація епохи. Поняття довгого XIX ст. Поняття «українського XIX ст.». Основні проблеми наукових досліджень. Періодизація Історії України XIX ст. Теорія націй. Теорія формування недержавних націй М. Гроха. Історіографічна традиція та методологічні дискусії.

Тема 2. Форми взаємодії держави і суспільства в українських регіонах.

Етнічний склад населення українських теренів. Політична система підросійських земель України. Територіально-адміністративний поділ. Українські ополченці під час російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Участь українських солдатів, ополченців і козаків у війні 1812 р. Війна Росії з Туреччиною (1828-1829 рр.) і повернення запорожців з-за Дунаю. Азовське козацьке військо. Кримська війна. Політична система підавстрійських земель України.

Тема 3. Соціальна структура населення й економічний розвиток під російською Україною.

Соціальні стани у Наддніпрянській Україні. Закріпачення селян півдня України. Рекрутські набори. Аракчеевщина. Військові поселення. Здійснення інвентарної реформи в Україні. Селянські рухи, виступи робітників і військових поселенців. Декабристський рух в Україні. "Південне товариство". "Товариство об'єднаних слов'ян". Проблема України в програмних документах декабристів. Масонство. Автономістські прагнення українських дворян та їх контакти з декабристами. Повстання Чернігівського полку. Польське повстання 1830-1831 рр. в Україні. Кирило-Мефодіївське товариство, його склад, програмні документи, діяльність і розгром.

Населення. Розвиток капіталістичних відносин і криза феодальної системи. Сільське господарство. Промисловість. Торгівля. Транспорт.

Тема 4. Західноукраїнські землі у складі Австрійської монархії.

Територія, населення, адміністративний устрій та соціально-економічний розвиток. Соціальна політика Австрійської монархії. Скасування кріпосного права. Суспільно-політичний рух. "Руська трійця". Активізація національного руху в 1848-1849 рр. "Головна

руська рада". "Руський собор". Революційні події на Закарпатті, Галичині та Північній Буковині. Лук'ян Кобилиця.

Тема 5. Культура України першої половини XIX ст.

Ідеологічне забезпечення русифікації. Освіта в Україні. Харківський, Київський та Львівський університети. Наука. Історична думка: Д. М. Бантиш-Каменський, М. А. Маркевич, М. О. Максимович. Розвиток української мови і літератури. Усна народна творчість. Кобзарі. Видання народних пісень. Творчість І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітку-Основ'яненка, П. П. Гулака-Артемовського, Є. П. Гребінки. "Руська трійця". М. І. Шашкевич, Я. Ф. Головацький, І. М. Вагилевич. "Русалка Дністровая". Українська література на Закарпатській Україні. О. В. Духнович. Т. Г. Шевченко. Життя і творчість.

Друкарство в Україні. Журнали, альманахи та збірники. Зародження професійного театру. Образотворче мистецтво. Живопис. Скульптура. Архітектура. Побут.

РОЗДІЛ 9. Українські землі в складі Російської та Австро-Угорської держави у другій половині XIX – на початку XX ст.

Тема 1. Модернізація на підросійських землях.

Становище селянства в середині XIX ст. Селянські рухи. Підготовка скасування кріпосного права. Діяльність губернських комітетів, проекти українських поміщиків. Маніфест і Положення 19 лютого 1861 р. Особисте звільнення селян, організація селянського управління, вирішення земельного питання, викупна операція. Особливості здійснення реформи 1861 р. на Лівобережжі, Слобожанщині, Правобережжі і півдні України. Ставлення українських селян до реформи. Буржуазні реформи 60-70-х рр. Соціально-економічний розвиток українських земель в пореформений період. Промисловість. Індустріалізація. Промисловий переворот. Формування нових промислових центрів. Сільське господарство, транспорт, торгівля. Зміна класової структури населення. Ріст міст.

Тема 2. Суспільно-політичний рух.

Народництво на Україні. "Київська комуна". "Чигиринська змова". "Південноросійський робітничий союз" у Києві. Земський ліберально-опозиційний рух. Виступи студентів. Робітничий рух. "Південноросійський союз робітників" в Одесі. Поширення соціалістичних ідей і перші соціал-демократичні організації. "Союзи боротьби за визволення робітничого класу" в Україні. Селянський рух. Національний гніт і активізація національного руху. Циркуляр Валуєва 1863 р. Емський акт 1876 р. Журнал "Основа". Недільні школи. Київська громада. Південно-західний відділ Російського географічного товариства. М.Л. Драгоманов. Журнал "Громада" - перший безцензурний друкований орган. Молоді громади. Гурток "Свідомі українці". "Загальна Українська організація". Журнал "Киевская старина". Польське повстання 1863 р. та Україна.

Тема 3. Українські землі в складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

Адміністративний устрій і соціально-економічні відносини на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. Суспільно-політичний рух після революції 1848 р. "Москвофіли". "Народовці". І.Я.Франко, О.С.Терлецький, М.І.Павлик. Русько-українська радикальна партія – перша політична партія європейського зразка в Україні. Національно-демократична і радикальна партії. Українська соціал-демократична партія. Українська греко-католицька церква та її роль в культурно-національному розвитку Галичини і Закарпаття.

Тема 4. Культура в другій половині XIX ст.

Освіта. Реформи в галузі освіти. Початкова і середня освіта. Стан письменності на Україні. Культурно-освітні установи та їх діяльність.

Демократичні видання на західноукраїнських землях під керівництвом І.Я.Франка і М.І.Павлика: "Друг", "Громадський друг", "Дзвін", "Житє і слово".

Наука. Університети - центри розвитку науки. Значення наукових товариств у розвитку науки. Досягнення в галузі природничих наук.

Суспільні науки. Філософія. Розвиток економічної думки в Україні. Статистика. Історіографія.

Література. Усна народна творчість.

Драматургія і театр. Розвиток української драматургії. Розвиток українського професійного театру. Театральне мистецтво і видатні актори. Професійний театр у Львові.

Музика. М.В. Лисенко – основоположник української класичної музики.

Образотворче мистецтво. Художні малювальні школи в Києві, Одесі, Харкові. Художники-передвижники. Художники Галичини. Графіка. Українська тематика в творчості І.Ю.Рєпіна, А.І.Куїнджі, М.О.Ярошенка та ін. Скульптура. Розвиток архітектури.

Тема 5. Соціально-економічний та політичний розвиток України на початку XX ст.

Україна в економічній системі Російської імперії і світового капіталістичного господарства. Іноземний капітал в економіці України. Промислове піднесення на західноукраїнських землях. Розвиток капіталізму в сільському господарстві України. Кріпосницькі пережитки в сільському господарстві. Сільське господарство на західноукраїнських землях. Зростання трудової еміграції. Становище селянства та його розшарування. Зростання робітничого класу, його структура та якісний склад. Становище пролетаріату. Перехід робітничого класу від економічних страйків до політичної боротьби. Селянські виступи. Розвиток студентського і земсько-ліберального руху.

Національний рух. Роль і місце національного питання у розгортанні політичної боротьби на Україні. Утворення політичних партій. Революційна українська партія. Українська народна партія. Українська соціалістична партія. Українська соціал-демократична спілка. Українська демократична партія. Українська радикальна партія. Українська демократично-радикальна партія. Їхні програми та політична діяльність.

Революційні події 1905-1907 рр. в Україні в рр.

Український національно-визвольний рух в роки буржуазно-демократичної революції. Створення культурно-освітніх організацій – "Просвіт", українських клубів. Газети "Громадська думка", "Рада". Українська думська громада у I і II Державних думах. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Питання національного визволення в програмах і політиці політичних рухів і партій. Рух за реформу виборчої системи.

Політичне становище на Україні після поразки революції 1905-1907 рр. Формування режиму політичної реакції. Обмеження розвитку демократичних тенденцій у галузі освіти, науки, національному русі. Аграрна політика Столипіна в Україні, її економічні та політичні наслідки. Промислове піднесення 1910-1914 рр. Українське питання в IV Державній Думі.

Еміграція західноукраїнських трудящих.

Тема 6. Розвиток культури в Україні на початку XX ст.

Початкова, середня та вища освіта. Культурно-освітні громадські товариства та заклади, їх роль у розвитку освіти на Україні. Наука. Розвиток природничих і технічних наук. Гуманітарні науки. Діяльність наукових товариств.

Українська література. Театральне мистецтво. Розвиток самодіяльного театального мистецтва. Музична культура. Образотворче мистецтво. Живопис. Графіка. Архітектура. Скульптура.

РОЗДІЛ 10. Перша світова війна. Українська національно-демократична революція 1917-1921 рр.

Тема 1. Українські землі в роки Першої світової війни.

Причини і характер Першої світової війни. Україна в планах Німеччини та Австро-Угорщини. Головні воєнні дії на території України. Політичні течії і партії в умовах війни. Переслідування українського національно-визвольного руху. "Спілка Визволення України". Головна Українська Рада. Українські січові стрільці.

Тема 2. Події Лютневої революції в Україні.

Соціально-економічне становище українських земель напередодні Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії. Класи і стани українського суспільства, їх

становище, економічні, соціальні і політичні прагнення. Партії і рухи (загальноросійські та українські), їх програми і тактика. Лютнева революція в Росії. Реорганізація системи управління в Україні. Політика Тимчасового уряду щодо України.

Тема 3. Становлення Української Центральної ради.

Піднесення національно-визвольного руху в Україні під впливом подій у Петрограді. Створення Центральної Ради, її соціальна база, програма, тактика. Революційні події на Південно-Західному і Румунському фронтах. Вплив національно-визвольного руху на війська. Консолідація воїнів-українців.

Перші кроки Центральної Ради на шляху організації державності. Звернення "До українського народу". Мітинги і маніфестації в Києві. Всеукраїнський Національний Конгрес 7-8 квітня 1917 р., його рішення. Реорганізація УЦР. Перші кроки українізації.

Прагнення добитись автономії України в межах демократичної Росії. II Всеукраїнський військовий з'їзд. С. Петлюра. Перший Універсал Центральної Ради. Генеральний секретаріат, його особовий і партійний склад. Декларація Генерального секретаріату Центральної Української Ради. Ставлення політичних партій і організацій до проголошення автономії України.

"Декларація" Тимчасового уряду і другий Універсал Центральної Ради. Розширення національного складу Центральної Ради. Реорганізація Генерального секретаріату. Загострення відносин між Центральною Радою і московським урядом. З'їзд Народів у Києві (21-28 вересня).

Україна в умовах загальної революційної кризи в країні. Соціально-економічне і політичне становище. Жовтневий більшовицький переворот у Петрограді. Перші декрети Радянської влади. "Декларація прав народів Росії". Збройні виступи проти органів Тимчасового уряду в Києві, Вінниці та інших містах. Перехід влади до рук УЦР.

Тема 4. Доба УНР.

Ставлення Раднаркому Росії до автономії України. Ставлення Центральної Ради до більшовицького уряду. Третій Універсал Центральної Ради. Проголошення Української Народної Республіки /УНР/. Соціально-економічна, політична і національна програма Універсалу. Вибори до Установчих зборів в Україні та їх результати.

Причини загострення відносин між Радянським урядом і Центральною Радою. Відповідь Центральної Ради на ультиматум. I Всеукраїнський з'їзд Рад та його рішення. Встановлення Радянської влади на місцях. Участь військ Радянської Росії в боротьбі між Радянською владою України і Центральною Радою.

Дипломатичні зносини Української Народної Республіки з Радянською Росією та іншими країнами. Участь України в переговорах у Брест-Литовську. Четвертий Універсал Центральної Ради. Берестейській мирний договір та його наслідки. Заклучний етап діяльності УЦР.

Тема 5. Українська Держава (квітень-грудень 1918 р.).

Гетьманський переворот. Уряд гетьмана П.Скоропадського, його склад, внутрішня і зовнішня політика. Опозиція гетьманському уряду. Створення міжпартійного блоку - Українського Національно-державного Союзу, його склад, завдання і діяльність. Утворення Директорії. Розгортання боротьби проти гетьманської влади. Усунення П. Скоропадського від влади.

Тема 6. ЗУНР.

Національно-визвольний і революційний рух у Галичині, Буковині та Закарпатській Україні. Створення Української Національної Ради у Львові та Українського Крайового Комітету в Чернівцях. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки /ЗУНР/. Політичні перетворення в Західній Україні. Захист ЗУНР від експансії поляків в листопаді 1918 - липні 1919 рр. Українська Галицька Армія. Перехід Закарпаття до складу Чехословацької Республіки.

Тема 7. Директорія в Україні.

Прихід до влади Директорії. Внутрішня і зовнішня політика. Акт злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. та його значення.

Другий наступ більшовиків на Україну. Селянські рухи. Н. Махно. О. Григор'єв. Зміцнення Радянської влади в Україні в 1919 р. Боротьба Директорії та УГА проти Радянської влади. Похід на Київ. Захоплення території України військами генерала Денікіна. Війська УНР і ЗУНР у боротьбі з денікінцями. Перехід УГА на бік Червоної Армії. Варшавський договір Петлюри з Пилсудським та його наслідки.

Остаточне встановлення Радянської влади. «Політика воєнного комунізму». Незадоволення селянства політикою продрозверстки. Другий зимовий похід армії УНР.

Причини поразки та історичне значення Української національно-демократичної революції.

РОЗДІЛ 11. Україна у міжвоєнний і воєнний період (1921-1944 рр.).

Тема 8. Неп в Україні.

Перехід до нової економічної політики. Суть Непу. Голод 1921-1922 рр. в Україні. Міжнародна допомога голодуючим. Зовнішньополітична діяльність уряду УСРР.

Соціально-економічне і політичне становища України напередодні вступу в СРСР.

Утворення УСРР. Союзний договір 1922 р. і його основні положення. Перша Конституція УСРР. IX Всеукраїнський з'їзд Рад. Зміни в Конституції УСРР. Політика українізація та її наслідки. Відбудова народного господарства на засадах непу. Політика Радянської влади щодо заможних селян. Податкова політика. Хлібозаготівлі.

Тема 9. Політика форсованої індустріалізації та насильницької колективізації в Україні.

Здійснення індустріалізації: цілі, методи, труднощі, соціально-економічні наслідки.

Утворення на Україні однопартійної системи.

Сільське господарство України в кінці 1920-х рр. Концепції його реорганізації. Колективізація селянства і ставлення до неї різних верств українського села. Проблема "куркуля". Соціально-економічні та національно-політичні аспекти селянської політики сталінського режиму на Україні. Причини, наслідки та національно-політичні аспекти голоду 1932-1933 рр. Соціально-економічні і політичні наслідки колективізації. Ліквідація українського селянства.

Тема 10. «Розстріляне Відродження».

Природа масових репресій. «Шахтинська справа». «Спецеїдство». Міф про "український буржуазний націоналізм" та "націонал-ухильництво": справи «СВУ», «УНЦ», «УВО», репресії у відношенні до діячів української культури. Терор другої половини 1930-х рр.

Тема 11. Культурне будівництво в Україні (1920-30-ті рр.).

Освіта. Ліквідація неписьменності. А.С.Макаренко. Професійно-технічна освіта. Вища і середня спеціальна освіта. Політика українізації навчальних закладів та культосвітніх установ. Наука. Література. Театр. Музика. Кіномистецтво. Розвиток образотворчого мистецтва, архітектури, скульптури.

Тема 12. Західноукраїнські землі в 1920-30-х рр.

Соціально-економічне і політичне становище західноукраїнських земель у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії. Українське національно-демократичне об'єднання. Діяльність КПЗУ. Створення Організації Українських Націоналістів /ОУН/. Український таємний університет у Львові. Репресії проти українського населення. Боротьба ОУН проти польського окупаційного режиму.

Буковина в складі Румунії. Автономія Закарпаття в Чехословаччині. Мюнхенська змова і справа Закарпатської України. Вибори до сейму Карпатської України і проголошення її незалежності 15 березня 1939 р. Карпатська Січ. Окупація Закарпаття Угорщиною.

Тема 13. Українські землі на початку Другої світової війни (1939-1940 рр.).

Загострення німецько-польських відносин – нова політична криза в Європі. Активізація українського питання. Договір про ненапад між СРСР і нацистською Німеччиною та його сучасна оцінка. Вступ Червоної Армії на західноукраїнські землі 17 вересня 1939 р. Оформлення нового державно-політичного і територіального статусу Західної України, Включення до складу СРСР Північної Буковини та українських придунайських земель у 1940 р.

Тема 14. Україна в Другій світовій війні (1941-1944 рр.)

Напад Німеччини на СРСР. Український напрям в плані "Барбаросса". Об'єктивні і суб'єктивні причини поразок Червоної Армії в початковий період війни. Бойові операції в Україні в 1941 р. Проголошення ОУН акта відновлення державності України 30 червня 1941 р. та його наслідки.

Україна в період нацистської окупації. Український рух опору.

Розгортання боїв на Правобережній Україні. Корсунь-Шевченківська битва. Перемога в Криму. Яссько-Кишинівська операція. Визволення західних областей України і Закарпаття. Початок відбудови народного господарства. Наслідки окупації.

РОЗДІЛ 12. УРСР з другої половини 1940-х до кінця 1980-х років. Україна – незалежна держава.

Тема 15. Україна у перші повоєнні роки.

Українська РСР на міжнародній арені. Участь України в роботі ООН. Політичні, соціальні і демографічні наслідки війни. Сусідні з Україною держави Східної і Південно-Східної Європи у післявоєнні роки.

Перехід Радянської України до мирного будівництва. Втрати республіки у війні. Стан економіки. Голод в Україні 1947 р. Насильницька колективізація в західних областях республіки та вплив її на політичну ситуацію в краї. Загострення політичної боротьби. ОУН-УПА. Репресивні дії радянських каральних органів. Депортація населення західних областей. Львівський церковний собор /1946 р./.

Культ особи Й.Сталіна і суспільне життя країни, республіки.

Духовне життя в Україні в другій половині 40-х - першій половині 50-х рр. Постанови ЦК КПРС і ЦК КПУ з питань літератури і мистецтва. Жертви "лисенківщини" в Україні. Вплив культу особи на гуманітарні науки.

Тема 16. Україна в першій половині 1950-х – початку 1960-х рр.

Смерть Й.В.Сталіна. Демократизація суспільно-політичного життя республіки. Розвиток народного господарства в другій половині 50-х - першій половині 60-х рр. Перехід до управління промисловістю за територіальним принципом /1957. р./.

Раднаргоспи. Їх діяльність і сучасна оцінка. Промисловість. Спроби інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Діяльність Української РСР на міжнародній арені. Культурне будівництво.

Тема 17. Україна в другій половині 1960-х – на початку 1980-х рр.

Наростання застійних явищ у соціально-економічному розвитку республіки. Суспільно-політичне життя. Політика русифікації. Політичні репресії 60-70-х років. Українські правозахисники. Українська Гельсінкська спілка.

Культурне становище України в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. Наука. Розвиток гуманітарних наук. Природничі науки. Становище історичної науки. Українська радянська література. Музика. Театр. Кіно. Культурно-освітня робота.

Тема 18. Перебудова в Україні.

Суперечності в здійсненні соціально-економічних перетворень. Реорганізація управління економікою республіки. Розвиток продуктивних сил на території республіки та проблеми екології. Чорнобильська катастрофа. Суспільно-політичне життя республіки. Декларація про державний суверенітет України. Формування нових політичних партій, їх програмні завдання, політика і практика. Багатопартійна система: проблеми і перспективи розвитку. Взаємовідносини між державою і церквою. Взаємозв'язки між Україною і українською діаспорою.

Тема 19. Україна – незалежна держава.

Проголошення державної незалежності 24 серпня 1991р. Основні напрями діяльності Верховної Ради України з створення української державності. Референдум 1 грудня 1991 р. та його результати. Розпад СРСР і створення СНД. Проблеми реформування економіки, військової та іншої спадщини СРСР. Міжнародна діяльність України. Конституційний процес. Запровадження атрибутів самостійної держави. Внутрішні і зовнішні проблеми України на початку ХХІ ст. «Революція гідності». Президентські та парламентські вибори 2014 р. Російська агресія проти Української держави. Президентські та парламентські вибори 2019 р. Україна і сучасний світ. Влада і опозиція в Україні на сучасному етапі.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Методичне забезпечення

1. Алексеев Ю.М. Історія України : навч. посіб. / Ю.М. Алексеев, А.Г. Вертегел, В.М. Даниленко. – Київ : Каравела, 2004. – 256 с
2. Багацький В.В. Історія України: підручник / В.В. Багацький. – Київ : Алерта, 2010. – 388 с.
3. Бакалець О.А. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ ст.. навч. посіб. для студ. вузів / О.А. Бакалець. – Львів : Магнолія, 2010. – 573 с.
4. Білоцерківський В.Я. Історія України : навч. посіб. – 3-є вид., випр. і доп. / В. Білоцерківський. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 536 с.
5. Бойко О. Д. Історія України: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – 3-тє вид., доп. – Київ : Академвидав, 2006. – 688 с. – (Альма-матер).
6. Борисенко В. Й. Курс української історії з найдавніших часів до ХХ ст. / В. Й. Борисенко. – Київ : Либідь, 1996. – 612 с.
7. Верстюк В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення : хронол. довід. / Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. – Київ, 1995.
8. Гончарук П. С. Історія України: Курс лекцій з найдавніших часів до початку ХХ століття / Гончарук П. С. – Київ, 2005. – 524 с.
9. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. / Я. Грицак. – Київ : Генеза, 2000. – 360 с.
10. Гудзь В. В. Історія України. / В. В. Гудзь. – Київ : Слово, 2003. – 616 с.
11. Історія України / за ред. В. Смолія. – 3-тє вид., доп. й перероб. – Київ : Альтернативи, 2002. – 471 с.
12. Історія України / кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Вид. 4-тє. – Львів : Світ, 2003. – 520 с.
13. Історія України : посібник / за ред. Г. Темка, Л. Тупчієнка. – Київ : Видавн. центр «Академія», 2002 – 480 с. – (Альма-матер).
14. Історія України : хрестоматія : у 2 ч. : навч. посіб. – Київ, 2004.
15. Історія України ХХ — початку ХХІ століття : [навч. посіб.] / за заг. ред. В. А. Смолія. – Київ, 2004.
16. Історія України. Документи. Матеріали : посібник / уклад., комент. В. Ю. Короля. – Київ, 2002. – 448 с. – (Альма-матер).
17. Колесник І. І. Українська історіографія. ХУІІІ – початок ХХ століття / І. І. Колесник. – Київ, 2000.
18. Кормич Л. І. Історія України /Л. І. Кормич, В. В. Багацький. – Харків: Алеута, 2004. – 407 с.
19. Король В. Історія України : навч. посіб. / В. Король. – 2-ге вид., доп. – Київ : В.Ц.: «Академія», 2008. – 496 с. (Альма-матер)
20. Лазарович М. В. Історія України / М. В. Лазарович. – Київ : Знання, 2008. – 683 с.

21. Литвин, В. М. Історія України : у 3 т., 4 кн. / В. Литвин ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 2014-2016.
22. Магочій Павло-Роберт. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – Київ : Критика, 2007. – 640 с.
23. Мельник А.І. Історія України : навч. посіб. для студ. вузів / А.І. Мельник. – Київ : ЦУЛ, 2008. – 288 с.
24. Михальчук П.А. Термінологічний і хронологічний довідник з історії України / Михальчук П.А. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 192 с.
25. Мицик Ю.А. Історія України / Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан, В.С. Власов. – 3-є вид. доп. і переробл. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. – 595 с.
26. Новітня історія України ХХ століття (1900-2000). – Київ, 2000.
27. Попович М. Нарис історії культури України : навч. посіб. / М. Попович. – Київ, 2001.
28. Савченко Н. М. Історія України. Модульний курс / Н. М. Савченко, М. К. Подольський. – Київ : ЦУЛ, 2006. – 544 с.
29. Світлична В.В. Історія України / В. Світлична. – Львів: Каравела, 2003. – 308 с.
30. Скрипник Н. О. Історія України / Н. О. Скрипник. – Київ : Каравела, 2004. – 582 с.
31. Терещенко Ю. Історія України від найдавніших часів до утвердження незалежної держави : [навч. посіб.] / Ю. Терещенко. – Київ, 2004. – 423 с.
32. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004.
33. Уривалкін О. М. Історія України (середина ХІІІ – середина ХУІІ ст.) / О. М. Уривалкін. – Київ : Кондор, 2005. – 284 с.
34. Час народів. Історія України ХІХ століття : навч. посіб. / О. Аркуша [та ін.] ; [за заг. ред. М. М. Мудрого] ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : Літопис, 2016. – 407 с.
35. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. / Н.М. Яковенко. – Київ, 1997.
36. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної і ранньомодерної України. / Н.М. Яковенко. – Київ : Критика, 2005. – 584 с.

Основна

1. Багалій Д. І. Нарис історії України: доба натурального господарства / Д.І. Багалій. – Київ, 1994.
2. Величко С. В. Літопис : в 2 т. / С. В. Величко. – Київ, 1991.
3. Вивід прав України : зб. документів і матеріалів. – Львів, 1991.
4. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – Київ, 1995.
5. Гайдамацький рух на Україні у ХVІІІ ст. : зб. документів. – Київ, 1970.
6. Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – Київ, 1993.
7. Голобуцький В. Запорізьке козацтво / В. Голобуцький. – Київ, 1994.
8. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – Київ, 1991.
9. Грушевський М. С. Нарис історії українського народу / М. С. Грушевський. – Київ, 1991.
10. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині ХVІІ-ХVІІІ ст.: кордони, населення, право / О. І. Гуржій. – Київ, 1996.
11. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський. – Львів, 2000.
12. Донік О. М. Україна: у складі двох імперій (остання чверть ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) / О.М. Донік ; відп. ред. Н.М. Артем'єва. – Київ : Кріон, 2011. – 248 с.: <http://resource.history.org.ua/item/0007652>
13. Дробот І. Трансформація української державнособорницької ідеї (1920-1930-ті роки) / І. Дробот. – Київ, 2002.

14. Єсельчик С. История Украины: становление современной нации / С. Єсельчик. – Київ, 2010.
15. Економічна історія України і світу. – Київ, 1999.
16. Економічна історія України: іст.-економ. дослідж. : в 2 т. / НАН України. Інститут історії України. – Київ : Ніка-Центр, 2011.
17. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова), Я.Д. Ісаєвич, С.В. Кульчицький [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2005-2014.
18. Історичні постаті України: 3б. Статей. – Одеса, 1993.
19. Історія Русів. – Київ, 1991.
20. Історія України в особах: IX-XVIII ст. : зб. статей. – Київ, 1993.
21. Історія України в особах: XIX-XX ст. : зб. статей. – Київ, 1995.
22. Історія України: нове бачення : у 2 т. – Київ, 1995.
23. Історія українських політичних партій (кінець XIX ст. – 1917 р.) : хрестоматія-посібник / упоряд. Б.І. Корольов, І.С. Михальський. – Київ, 2003. – Ч. 1. – 561 с.
24. Історія українського війська. – Львів, 1992.
25. Історія українського козацтва : нариси в 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2009.
26. Історія українського селянства: нариси в 2 т. / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2006.
27. Історія української культури: в 5 т. – Київ : Наукова думка, 1995-2008.
28. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX ст.: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – Київ : Либідь, 1993. – 176 с.
29. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928) / С. В. Кульчицький. – Київ, 1996.
30. Лановик Б. Д. Історія України / Лановик Б. Д., Лазаревич М.В. – Київ, 2003.
31. Литвин В.М. Політична арена України: дійові особи та виконавці / В.М. Литвин. – Київ, 2000.
32. Макаров А. М. Світло українського бароко / А.М. Макаров. – Київ, 1994.
33. Мельник Л. Г. Гетьманщина першої чверті XVIII ст. / Л.Г. Мельник. – Київ, 1997.
34. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи / А. Миллер. – Киев : Laugus, 2013. – 415 с.
35. Миронов Б.Н. Благосостояние населения и революции в имперской России: XVIII – начало XX века / Б.Н. Миронов. – 2-е изд., испр., доп. – Москва : Весь мир, 2012. – 848 с.
36. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства : в 2 т. / Б.Н. Миронов. – Санкт-Петербург : Дм. Буланин, 1999.
37. Михайлюк О.В. Селянство України в перші десятиліття XX ст.: соціокультурні процеси / О.В. Михайлюк. – Дніпропетровськ : Іновація, 2007. – 456 с.
38. От киммерийцев до крымчаков: Народы Крыма с древнейших времен до конца XVIII в. – Симферополь, 2004.
39. Плохій С. Брама Європи. історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 493, [2] с. : карти.
40. Поле битви – Україна. Від "володарів степу" до "кіборгів". Воєнна історія України від давнини до сьогодення / [Борис Черкас та ін. ; упоряд. Кирило Галушко]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. – 350, [16] с. : іл. – (Історія без цензури).
41. Попович М. В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – Київ, 1998.
42. Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські саги і стара Скандинавія. Т. 2 / О. Прицак. – Київ, 2004.
43. Путро П. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века / П. Путро. – Киев, 1988.
44. Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX століття) / О. Реєнт. – Київ : Арій, 2016. – 320 с.

45. Романцов В. О. Українці на одвічних землях (XVIII - початок XXI століття) / В. О. Романцов. – Київ, 2004.
46. Саух П. Ю. Православ'я: український вимір : [навч. посіб.] / П. Ю. Саух та ін. – Київ, 2004.
47. Смолій В. Правобережна Україна в др. пол. XVII-XVIII ст.: проблема державотворення / В. Смолій, В. Степанков. – Київ, 1993.
48. Струкевич О. К. Україна-Гетьманщина та Російська імперія протягом 50-80-х рр. XVIII ст. / О. К. Струкевич. – Київ, 1996.
49. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. – Київ, 2001.
50. Україна крізь віки : у 15 т. / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 1998–1999.
51. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914) : зб. документів і матеріалів / відп. ред. Г. Боряк ; НАНУ, Ін-т історії України ; Укрдержархів, ЦДІАК України. – Київ, 2013. – LXII, 810 с.
52. Українське козацтво: Мала енциклопедія / редколегія: Ф. Г. Турченко, С. Р. Лях та ін. – К., Запоріжжя: Генеза, Прем'єр, 2002. – 568 с.
53. Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ, 1999.
54. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Р. Шпорлюк. – Київ : Дух і Літера, 2013. – 552 с.
55. Яковенко Н. М. Українська шляхта / Н. М. Яковенко. – Київ, 1993.
56. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х рр. XVII ст. – Київ, 1998.

Додаткова

1. Аксютин Ю. В. Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964гг. / Ю. В. Аксютин. – Москва, 2004.
2. Антонович В. Б. Уманський сотник І.Гонта / В. Б. Антонович // Укр. іст. журн. – 1993. – № 9. – С 72-86.
3. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVII ст. / О. М. Апанович. – Дніпропетровськ, 2004.
4. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734-1775 рр. : у 2 т. – Київ, 1998-2000.
5. Архіви окупації: 1941-1944. – Київ, 2005.
6. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Харків, 1993. – С. 25-111.
7. Баран В. Походження слов'ян / В. Баран, Д. Козак, Р. Терпилоський. – Київ, 1991.
8. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Кн.1-2 / І. Білас. – Київ, 1994.
9. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914 рр.: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа. – Київ : Критика, 1998. – 410 с.
10. Бодрухін В. М. Українська державність удільної доби (XII-XIV ст.) / В. М. Бодрухін. – Луганськ, 2002.
11. Бойко О. Д. Нариси з новітньої історії України (1985-1991 рр.) : навч. посіб. / О. Д. Бойко. – Київ, 2004.
12. Брехуненко В. Московська експансія і переяславська Рада 1654 року / В. Брехуненко. – Київ, 2005. – 368 с.
13. Вегеш М. Карпатська Україна: документи і факти / М. Вегеш. – Ужгород, 2004.
14. Вівчарик М. М. Українці: від етносу до нації / М. М. Вівчарик. – Київ, 2004.
15. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вілсон. – Київ, 2004.
16. Гетьман Іван Мазепа: Погляд крізь століття / упоряд. В. Недяк. – Київ, 2003.
17. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) / І. Гирич. – Київ : Укр. письменник, 2014. – 496 с.
18. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – Київ : Вища школа, 1994. – 539 с.

19. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні роки свого існування (1734-1775 рр.). – Дніпропетровськ, 2004.
20. Головкин М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни 1939-1945 рр. : [монографія] / М. Л. Головкин. – Київ, 2004.
21. Голод 1921-1923 років в Україні : зб. документів і матеріалів. – Київ, 1993.
22. Горенко Л. Гетьмани та козацька старшина як культурно-освітні діячі другої половини XVII- XVIII ст. в Україні / Л. Горленко // НТЕ. – 2000. – № 2-3. – С. 16-23.
23. Горобець В. Злет і падіння І. Брюховецького / В. Горобець // Історія України. – 1997. – № 35. – С 1-3; № 39. – С. 3-4.
24. Горобець В. Український Гетьманат та російська дипломатія до і після Переяслава / В. Горобець. – Київ, 2005.
25. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. Грушевський. – Київ, 1991-1998.
26. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О. М. Донік. – Київ, 2008. – 271 с. <http://resource.history.org.ua/item/0002053>
27. Зайончковський П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П.А. Зайончковський. – Москва, 1978. – 288 с.
28. Зайончковський П.А. Российское самодержавие в конце XIX столетия / П.А. Зайончковський. – Москва : Мысль, 1970. – 444 с.
29. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України / Л. Залізняк. – Київ, 1994.
30. Заруба В. Украинское казачье войско в борьбе с турецко-татарской агрессией (последняя четверть XVII в.) / В. Заруба. – Харьков, 1993.
31. Зінченко А. Л. З історії селянського руху на Правобережній Україні у XVIII-першій пол. XIX ст. / А. Л. Зінченко // Укр. іст. журн. – 1991. – №1. – С. 36-45.
32. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму / Г.В. Касьянов. – Київ : Либідь, 1999. – 352 с.
33. Когутяк М. Галичина: сторінки історії / М. Когутяк. – Івано-Франківськ, 1993.
34. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ, 1992.
35. Корновенко С. В., Морозов А. Г., Реєнт О. П. Українська революція: [навч. посіб.]. – Вінниця, 2004.
36. Косенко Л.О. Козаки: Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі / Л.О. Косенко. – Вид. 2-ге, доопр. – Харків, 2009. – 608 с.
37. Лисенко О. «Просвіти» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку XX ст. / О. Лисенко. – Київ, 2008. – 180 с.
38. Литвин В. Україна в Другій світовій війні (1939-1945) / В. Литвин. – Київ, 2004.
39. Мельник Л. Г. Введення й розташування російських військ в Україні (перша чверть XVIII ст.) / Л. Г. Мельник // Історія України. – 1997. – № 42. – С 4-5.
40. Мельник Л. Г. Економічна політика царизму щодо Гетьманщини (перша чверть XVIII ст.) / Л. Г. Мельник // Історія України. – 1997. – № 43. – С 1-3; № 44. – С. 6.
41. Мельник Л. Г. Конституція України – гетьманщини 1710 р. / Л. Г. Мельник // Історія України. – 1998. – № 12. – С.1-3.
42. Мельник Л. Г. Наступ царату на державний суверенітет Гетьманщини (XVIII ст.) / Л. Г. Мельник / Л. Г. Мельник // Розбудова держави. – 1998. – №1-2. – С 93-97.
43. Мельник Л. Г. Наступ уряду Петра I на українську культуру / Л. Г. Мельник // Історія України. – 1997. – № 45. – С. 1-2.
44. Мельниченко В.М. Торговельні зв'язки між Лівобережною і Правобережною Україною у другій половині XVII ст. / В. М. Мельниченко // Укр. іст. журн. – 1998. – № 1. – С. 69-75.
45. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський / Ю. Мицик. – Київ, 2004.
46. Мицик Ю. Іван Виговський / Ю. Мицик // Історія України. – 1998. – № 24. – С. 1-3.
47. Мороз В. Україна в двадцятому столітті / В. Мороз. – Тернопіль, 1992.
48. Муляр А. М. Міграційні процеси на Правобережній Україні в кінці XVII -початку XVIII ст. / А.М. Муляр // Укр. іст. журн. – 2000. – № 2. – С. 94-101.

49. Нариси з історії українського національного руху / під ред. В. Сарбея. - Київ, 1994.
50. Наслідки Переяславської Ради 1654 року : [зб. статей]. - Київ, 2004.
51. Нестеренко О.О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. / О.О. Нестеренко. - Київ : Держполітвидав УРСР, 1952. - 180 с.
52. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості в Україні : в 3 ч. / О.О. Нестеренко. - Київ, 1959-1966.
53. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Богдан Хмельницький / І. Огієнко. - Київ, 2004.
54. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури / С. Павленко. - Київ, 2005.
55. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С. Павленко. - Київ, 2004.
56. Павленко Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. / Ю. Паленко, Ю. Храмов. - Київ, 1995.
57. Переяславська Рада 1654 року. - Київ : Смолоскип, 2003. - 896 с.
58. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для українського народу. - Київ : НІСД, 2004.
59. Пойда Д.П. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.) / Д.П. Пойда. - Днепропетровськ, 1960. - 488 с.
60. Політична історія України : у 6 т. - Київ, 2002-2004.
61. Політичний терор і тероризм в Україні XIX-XX ст.: історичні нариси. - Київ : Наук. думка, 2002.
62. Попович М.В. Культура: ілюстр. енцикл. України / М.В. Попович. - Київ : Балтія друк, 2009. - 184 с.
63. Потильчак О. В. Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939-1945) / О. В. Потильчак. - Київ, 2004.
64. Правобережна та Лівобережна Україна в 60-80-х рр. XVII ст. // Історія і правознавство. - 2004. - № 4.- С. 10-14.
65. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Ю.П. Присяжнюк. - Черкаси : Вертикаль, 2007.- 640 с.
66. Путро О. І. Останній гетьман / О. І. Путро // Київ. старовина. - 1993. - № 2. - С. 40-52.
67. Реєнт О. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.) / Реєнт О., Сердюк О. ; НАН України. Ін-т історії України. - Київ, 2011. - 365 с.
68. Реєнт О. Торгівля в Південній Україні: організація товарообігу та людський потенціал (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. Реєнт, О. Гордуновський, О. Гуржій ; НАН України. Ін-т історії України. - Київ, 2017. - 155 с.
69. Реєнт О. Україна у Кримській війні 1853–1856 рр. (до 150-річчя Східної війни) / О. Реєнт, В. Волковинський. - Київ, 2006. - 211 с.
70. Семен Палій та Фастівщина в історії України. - Київ, 1997.
71. Сергійчук В. Трагедія Волині: Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / В. Сергійчук. - Київ, 2003.
72. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів : в 2 т. / М.Сивіцький. - Київ : Генеза, 2005.
73. Слабошпицький М.Ф. Українські меценати. Нариси з історії української культури / М.Ф. Слабошпицький. - Київ, 2001.
74. Смолій В. А. Деякі дискусійні питання історії Коліївщини / В.А. Смолій // Укр. іст. журн. - 1993. - № 10. - С. 21-28.
75. Смолій В. А. Мазепа / В.А. Смолій // Віче. - 1994. - № 2. - С. 111-124.
76. Смолій В.А. Максим Залізняк / В.А. Смолій // Укр. іст. журн. - 1990. - № 3. - С. 96-106.
77. Смолій В. А. Українська державна ідея. Проблеми формування еволюції, реалізації / В.А. Смолій, В.С. Степанков. - Київ : Альтернативи, 1997. - 366 с.

78. Смолій В. Гетьман Петро Дорошенко / В.А. Смолій, В.С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1992. – № 7-8. – С. 84-102.
79. Смолій В.А. Українська державна ідея / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – Київ, 1997.
80. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569 – 1999 / Т. Снайдер. – Київ : Дух і літера, 2012. – 464 с.
81. Станіславський В. Запорозька Січ і Річ Посполита: 1686-1699 / В. Станіславський. – Київ, 2004.
82. Струкевич О. К. Про остаточне знищення Гетьманства в Україні / О. К. Струкевич // Укр. іст. журн. – 1993. – № 7-8. – С. 85-101.
83. Сухий О. Від русофільства до москвофільства: Російський чинник у громадянській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті / О. Сухий. – Львів, 2003.
84. Сушинський Б. І. Князі та полководці стародавньої України: історична література / Б. І. Сушинський. – Одеса, 2006. – 512 с.
85. Сушинський Б. І. Козацькі вожді України / Б.І. Сушинський. – Київ, 2004.
86. Танцюра В.І. Політична історія України: навч. посіб. / В.І. Танцюра. – 2-е вид. допов. – Київ : Академвидав, 2008. – 552 с.
87. Ткаченко А. Российские деятели украинского происхождения: история отношений Украины и России в лицах за 337 лет (1654-1991): [энцикл. справ]. / А. Ткаченко. – Київ, 2005.
88. Толочко П.П. Київська Русь / П.П. Толочко. – Київ, 1996.
89. Україна: друга половина ХХ століття. Нариси історії. – Київ, 1997.
90. Українська державність у ХХ столітті. – Київ, 1996.
91. Українська революція : хрестоматія / упоряд.: С. В. Корновенко, А. Г. Морозов, О. П. Реєнт. – Вінниця, 2004.
92. Федака С. Д. Політична історія України-Русі доби трансформації Імперії Рюриковичів (ХІІ століття) / С. Д. Федака. – Ужгород, 2000.
93. Фомин В. В. Варяги и варяжская Русь: К итогам дискуссии по варяжскому вопросу / В. В. Фомин. – Москва, 2005.
94. Храпунов И. Н. Древняя история Крыма / И. Н. Храпунов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Симферополь, 2005.
95. Цвілюк С. А. Трагедія нескореної нації. Політичний і національний терор України в період сталінського тоталітаризму / С. А. Цвілюк. – Одеса, 2005.
96. Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи: 1663-1713 / Т. В. Чухліб. – Київ, 2004.
97. Чухліб Т. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. / Т. Чухліб. – Київ ; Нью-Йорк, 2003.
98. Яворницький Д. І. До історії степової України / Д.І. Яворницький. – Дніпропетровськ, 2004.
99. Яворницький Д. І. Іван Сірко / Д.І. Яворницький. – Дніпропетровськ, 1990.
100. Яковлева Т. Г. Кримсько-турецький фактор у політиці гетьманів України у 60-х рр. ХVІІ ст. / Т.Г. Яковлева // Укр. іст. журн. – 2003. – № 2. – С. 14-24.
101. Яковлева Т. Г. Структура українського суспільства / Т.Г. Яковлева // Історія України. – 1998. – № 43.
102. Якубова Т. Іван Мазепа у 1709 р. / Т. Якубова // Історія України. – 1999. – № 47. – С. 10-11.

Інформаційні ресурси:

1. Архівні установи України : портал архівних ресурсів України. – URL: <http://www.archives.gov.ua/Archives>
2. Інститут історії України НАН України : веб-портал. – URL: <http://resource.history.org.ua>

3. Мислене древо – українські інформаційні ресурси для науки та освіти. – URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Links/History.html>
4. Національна історична бібліотека України : веб-сайт. – 2009- . – URL: <http://www.dibu.kiev.ua/>
5. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Вип. 1- . – Київ, 2000- . – URL: <http://resource.history.org.ua>
6. Український історичний журнал/ Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ, 1957- . – URL: <http://resource.history.org.ua>
7. «LikБез. Історичний фронт» : громадський просвітницький проект : веб-сайт. – URL: <http://likbez.org.ua/ua/>
8. Головна редколегія науково-документальної серії книг Реабілітовані історією". – URL: <http://www.reabit.org.ua/>
9. Historians.in.ua [Історичний портал]. – URL: <http://www.historians.in.ua/>
10. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України : веб-сайт. – URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/>
11. Ruthenica : альманах / НАН України. Інститут історії України; Центр досліджень з історії Київської Русі. – Вип. 1- . – Київ, 2002- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000005>
12. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / Голов. редкол. наук.-докум. сер. кн. "Реабілітовані історією", Нац. акад. наук України, Ін-т історії України Нац. акад. наук України, Служба безпеки України, Держ. ком. архівів України, Всеукр. спілка краєзнавців ; Інститут історії України. – Вип. 1- . – Київ, 1994- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000003>
13. Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Вип. 1- . – Київ, 1996- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000010>
14. Краєзнавство : наук. журн. / Ін-т історії України НАН України, Всеукр. спілка краєзнавців. – Вип. 1- . – Київ, 1927- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000023>
15. Проблеми вивчення історії Української революції 1917 - 1921 рр. : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України. – Вип. 1- . – Київ, 2002- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000026>
16. Проблеми історії України: факти, судження пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т іст. України. – Вип. 1- . – Київ, 1991- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000012>
17. Україна XX століття: культура, ідеологія, політика : зб. ст. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Вип. 1- . – Київ, 1993- . – URL: <http://resource.history.org.ua/ejournal/EJ0000016>

3. Програма навчальної дисципліни «Шкільний курс історії та методика його навчання»

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ КУРСУ

Тема 1.1. Методика викладання історії - наукова педагогічна дисципліна

Поняття та сутність методики викладання історії. Об'єкт, предмет, зміст, завдання та структура курсу.

Місце методики викладання історії в системі педагогічних наук. Зв'язок методики з історією та спеціальними науками. Методи дослідження процесу навчання історії. Особливості педагогічного спостереження. Характеристика науково-методичної та навчальної літератури з курсу

Тема 1.2. З історії розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні

Етапи розвитку історико-методичної думки на Україні та методики навчання історії. Перші книги та підручники з історії в XV-XVII ст. Форми викладання історичного матеріалу та методи навчання історії упродовж XVIII – XIX століття. Розвиток шкільної історичної освіти на українських землях на початку XX століття. (1900 – 1917 рр.) Перші підручники з історії України. Внесок у розвиток шкільних курсів історії М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Аркаса, І. Крип'якевича, Н. Григорієва, Г. Хоткевича, О. Єфименко. Особливості розвитку шкільної історичної освіти в роки національно-демократичної революції (1917 – 1920 рр.) Проект єдиної школи в Україні. Основні етапи розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в СРСР.

Тема 1.3. Структура шкільної історичної освіти в Україні.

Програми та підручники з історії України та всесвітньої історії.

Реформування шкільної історичної освіти в Україні та його наслідки в 90-ті роки XX століття. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні.

Шкільні програми по історії. Принципи їх побудови та порядок викладення історичного матеріалу в шкільних курсах (лінійність та концентризм, поєднання системності та фрагментарності, хронологічна послідовність, історизм, гуманізація, соціологізація, розвиваюча роль історії та ін.

Підручники, посібники та допоміжна література по історії один з необхідних компонентів загальної системи шкільної історичної освіти, їх типи, функції, аналіз структури, змісту, учбово-методичного оформлення. Принципи та характер викладання матеріалу, методологічна основа підручників.

Тема 1.4. Сучасна система шкільної історичної освіти в Україні.

Програми та підручники з історії України та всесвітньої історії.

Компетентнісний підхід у навчанні. Основні предметні компетентності.

Вітчизняний курс історії, його місце в учбовому плані, покликання. Структура курсу, основні розділи. Періодизація української історії. Зв'язок з іншими курсами. Система викладання історичних фактів, розгляду історичних явищ, розкриття історичних закономірностей розвитку суспільства. Основні поняття та ідеї курсу історії України.

Місце та роль краєзнавчого матеріалу у вітчизняному курсі історії, його задачі, зміст, особливості, специфіка викладання.

Курс всесвітньої історії, його задачі та місце в шкільній історичній освіті. Періодизація курсу, структура, етапи його викладання, відбору матеріалу, його групування та принципи розподілу по учбовим рокам.. Зв'язок внутрішньопредметний, міжпредметний та зв'язок з сучасністю.

Виховне значення курсів історії в школі (їх гуманітарна, творча та практична спрямованість). Роль історії у формуванні самосвідомості, активної життєвої позиції, відповідальності за особисті дії тощо.

Тема 1.5 Формування історичних знань в учнів школи

Структура та функції історичних знань. Історичні уявлення як найважливіший компонент в структурі історичних знань. Основні ступені формування історичних знань.

Класифікація історичних фактів. Історичні поняття, терміни, їх класифікація. Методичні вимоги до відбору фактів.

Методика формування уявлень про історичний час та історичний простір.

Система навчання роботи з загальними, оглядовими та тематичними картами, картами-вкладниками, картами-схемами. Прийоми навчання читання історичних карт. Формування історичних знань у учнів школи.

Тема 1.6 Методичні основи роботи вчителя історії

Засоби навчання — одна з основних умов образного подання та сприйняття історичного матеріалу. Їх класифікація, зумовленість, критерії, вибору.

Друковані засоби навчання: документальні джерела, мемуарна література, підручники, навчальні посібники, хрестоматії, збірники документів, книги для читання, довідкова, науково-популярна та художня література, періодичні видання.

Наочні засоби навчання: речові (збірки копій, макети, динамічні моделі, експозиції музеїв, виставочних залів), образотворчі (картини, альбоми, піктограми, ілюстративно-роздатковий матеріал), умовно-графічні (карти, схеми, таблиці, апікації).

Методи навчання. Методи та методичні прийоми навчання історії. Співвідношення понять "метод навчання" та "методичний прийом" навчання, їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Різниця в класифікаціях. Критерії оптимального вибору. Пізнавальна, виховна та розвиваюча роль методів та прийомів в учбовому процесі.

Усний метод навчання (прийоми використання лекції, бесіди, розповіді, діалогу, короткого повідомлення, картинного або аналітичного опису, характеристики, пояснення, міркування тощо). Роз'яснювальний ілюстративний та проблемний характер викладання історичного матеріалу. Основні вимоги до усного навчання: науковість, достовірність, врахування вікових особливостей учнівської аудиторії.

Наочний метод навчання (прийоми роботи з предметною, образотворчою, умовно-графічною наочністю, використання технічних засобів навчання для посилення образного сприйняття матеріалу).

Текстуальний метод навчання (багатоваріантність прийомів роботи з документальним, довідковим та художнім текстом, з підручником). Поетапне ускладнення навичок роботи учнів з друкованими текстами, виходячи з психолого-педагогічних особливостей дітей. Доцільність використання методичних прийомів на уроках історії.

Тема 1.7 Психолого-педагогічна характеристика пізнавальних можливостей учнів у навчанні та їх діагностика.

Проблема вивчення пізнавальних можливостей школярів у методиці навчання історії. Пізнавальні процеси у навчанні історії. Особливості пізнавального інтересу учнів до історії. Проблеми диференційованого підходу до учнів у навчанні історії.

Способи вивчення пізнавального інтересу учнів до історії. Вивчення рівня розвитку пізнавальних здібностей школярів до вивчення історії. Пізнавальні завдання як засіб діагностики і розвитку пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 2.1 Традиційний урок історії в сучасній школі

Загальна характеристика традиційної системи навчання. Типологія уроків з історії. Структури основних типів уроків. Форми уроків з історії. Способи розподілу начального часу згідно основних етапів уроків. Підготовка вчителя до уроків історії. План-конспект уроку. Переваги та недоліки традиційної системи навчання. Схема самоаналізу, аналізу та критерії оцінки проведеного уроку.

Тема 2.2 Нові освітні технології та використання їх у процесі навчання історії

Загальна характеристика інноваційних систем навчання. Нові освітні технології та моделі навчання з історії: методика занурювання, опорні сигнали та укладання на їх основі конспектів, комплексне навчання, особливості модульного навчання, навчання історії за проектною системою. Особливості підготовки і проведення нестандартних уроків з історії. Проблеми інноваційного навчання.

Тема 2.3 Усний виклад матеріалу на уроці історії

Інформаційна, логічна і виховна функція усного викладання. Значення усного повідомлення історичного матеріалу. Види усного викладу-розповіді і повідомлення про історичні події; опис і характеристика; пояснення і шкільна лекція. Особливості сюжетної розповіді, співвідношення викладу матеріалу вчителем і підручником. Засоби і прийоми підвищення образності і конкретності викладу. Найважливіші вимоги до усного викладу навчального матеріалу на уроці історії. Бесіда як діалогічний усний метод навчання історії. Класифікація видів бесіди на уроці історії. Особливості шкільної лекції.

Тема 2.4 Нові підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії

Історичні джерела як основа навчання історії. Класифікація текстів та особливості використання підручника на уроці історії. Методи роботи з історичним документом. З'ясування ступеня довіри до історичного джерела. Первинні та вторинні історичні джерела. Інформаційне наповнення історичного джерела. Оцінка історичних джерел. Художня та науково-популярна література у навчанні історії. Проблема інтерпретації навчальних текстів на уроках історії

Тема 2.5 Навчання у грі

Поняття ділової та дидактичної гри. Загальна характеристика ігрової моделі навчання на уроці історії. Навчально-рольова гра. «Ігри-моделі», «історичний аукціон». Кейс-метод. Методика навчання у грі.

Тема 2.6 . Кооперативне навчання

Суть і мета кооперативного навчання. Методичні принципи і прийоми організації роботи мікрогруп учнів. «Прямі і перехресні» групи. Форми і технології «кооперативного навчання». «Круглий стіл», «рішення проблем», «лінійна побудова» тощо. Методика оцінювання навчальних досягнень учнів, самооцінювання. Проектне навчання. Індивідуальна, групова, парна самостійна діяльність учнів у проектному методі навчання.

Тема 2.7 Оцінювання навчальних досягнень на уроках історії

Мета, завдання, функції оцінювання. Нові вимоги до принципів і методів оцінювання в умовах модернізації мети і змісту освіти. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії України і всесвітньої історії за 12-бальною системою оцінювання. Тематичне оцінювання. Система запитань при оцінюванні. Тести, їхні типи. Оцінювання учбових досягнень учнів в інноваційних моделях навчання: теоретичний і практичний контекст. Незалежне зовнішнє оцінювання як форма державної атестації навчальних досягнень учнів з історії

Тема 2.8 Позакласна і позашкільна форма роботи вчителя історії

Завдання позакласної роботи з історії. зв'язок позакласної роботи з навчальним процесом. Основні форми позакласної роботи з історії. Методика організації гурткової роботи, екскурсій, вечорів, вікторин, диспутів. Позашкільна форма роботи з історії. Особливості проведення олімпіад з історії.

Історичний кабінет і його роль у навчанні, розвитку і вихованні учнів середньої школи. Основне устаткування шкільного кабінету. Організація роботи історичного кабінету.

Тема 2.9 Вчитель історії, його права та обов'язки

Місце педагога у школі, відношення з учнями, їх батьками. Функції вчителя історії: діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, організаторська, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимуляційна, аналітико-оцінна, дослідницько-творча

Посадові обов'язки вчителя історії. Педагогічна культура вчителя історії. Особистісні якості вчителя історії: основні, допоміжні.

Фахова майстерність, ерудиція, культура й ідейна переконаність вчителя історії. Взаємодія і вплив особистості вчителя історії на навчання і виховання учнів. Культура мовлення вчителя історії. Зовнішній вигляд вчителя, як компонент позитивного іміджу.

Безперервна самоосвіта - основа підвищення кваліфікації учителя. Форми самоосвіти. Методична робота у школі, її сучасні напрямки. Форми участі учителя у методичній роботі. Законодавство про права та посадові обов'язки вчителя історії. Атестація вчителів історії та її значення для професійного зростання.

Рекомендована література

Основна

1. Баранков О. Г. Шкільний курс історії та методика його викладання: Навчально-методичний посібник. / О. Баранков О. Желіба. – Ніжин, 2002. – 132 с.
2. Василюк О. Міжпредметні зв'язки історії України та української літератури: бінарний урок. Історія в школі. 2018. Вип. 6-7. С 46-49.
3. Драган, В. І.Робота з писемними джерелами на уроках історії України в 7 класі. Історія та правознавство: науково-методичний журнал. 2018. Вип. 22-23. С. 9–12
4. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету/ В. Дубінський. – Кам'янець-Подільський, 2005. –82 с.
5. Желіба О. В. Методика викладання історії: нові підходи / О. В. Желіба. Харків : Основа, 2018. 46 с.
6. Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам / За ред.. Б. Кубіс. – Київ, 2007.
7. Історія. Правознавство: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2018 - 2019 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5-9 класів ЗНЗ; методичні коментар провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. – К.: УОВЦ «Оріон», 2017. – 128 с.
8. Камбалова Я. Методичні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи. Історія в школі. 2016. - Вип. 11. - С 5-9.
9. Киридон А. Формування історичної пам'яті в шкільному курсі історії А. Історія в рідній школі - 2018. - Вип. 6 . - С 2-5.
10. Клочко Г. М Причинно-наслідкові зв'язки та порівняння на уроках історії 7 класу. Історія та правознавство. - 2016. - Вип 7-8. - С 2-7.
11. Коляда І. Методика формування спеціальних предметно-історичних компетенцій при вивченні теми «Володарі Київської держави» (історія України 7 класу. Історія в школі. 2019. - Вип. 5-6. - С 41-46.
12. Коляда І. Хмельовський Ю. Методика організації та проведення комбінованого уроку на тему «Русь-Україна за князювання Ольги і Святослава» (історія України 7 клас). Історія в школі. 2017. Вип. 9-10. С. 31-38.
13. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителя історії / В. Курилів. – Харків-Торонто. : Ранок, 2008. – 256 с.
14. Куштим Л. О. Формування критичного мислення на уроках історії. Історія та правознавство. 2016 Вип. 13. 14 С. 2-7.
15. Левітас Л. С. Методика викладання історії: посібник учителя. / Л. Левітас, О. Салата. – Х. : Вид.група «Основа», 2006. – 96 с.

16. Малик В. Князь Ігор. Київ: Фоліо, 2009. 476 с.
17. Малієнко Ю. Європейські держави в добу середньовіччя: з циклу «Методика вивчення Середньовіччя». 7 клас. Історія і суспільствознавство в школах України. 2016. Вип. 5. С.21-26.
18. Мокрогуз О. П. Уроки курсу "Історія України". Історія та правознавство: науково-методичний журнал. 2015. Вип. 19-20. С. 81-102.
19. Морион А. Роль художественной літератури на уроках історії. - 2015. С. 7–14.
20. Москалик Г. Ф. Філософська парадигма модернізації освіти в умовах інформаційно-комунікативного середовища: монографія. Кременчук: Християнська Зоря - 2014. - 328 с.
21. Пометун О. Формування предметної компетентності учнів у процесі навчання історії в основній школі. Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання : Науково-методичний журнал - 2014. Вип. 4. С. 6-9
22. Пометун О.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання./О. Пометун, Л. Пироженко – Київ, 2004. – 143 с.
23. Пометун О. В. Методика навчання історії в школі. / О.Пометун, Г. Фрейман. – К.: Генеза., 2005. – 328 с.
24. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. 328 с.
25. Пометун, О. Як розвивати критичне мислення учнів за допомогою нового підручника з історії України. Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання: Науково-методичний журнал. - 2018. - Вип.2. - С. 69-76.
26. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення 10.12.2019)
27. Рубленко, В. М. Дидактичні матеріали до практичних занять. Всесвітня історія. Історія України. Історія та правознавств : науково-методичний журнал. 2017. Вип. 25-26. С. 52-60
28. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання./Сухоребра О. Князь Святослав і його походи, Історія України 7 клас. Історія в рідній школі. - 2017. Вип. 3. С 16-19.
29. Трухан, О. Ф. Використання сучасних методик викладання історії в школі. Історія та правознавство. 2015. Вип. 4-5. С. 10-14.
30. Шутов Д. О. Застосування художніх творів на уроках історії як засіб формування компетенції вчителя історії. Імідж сучасного педагога. 2019. Вип. 2 С. 81–85.
31. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально–методичний посібник. Харків: ХНАДУ, - 2017. - 324 с.
32. Яровець О. Скрутні часи Київської держави. Князівські чвари. Володимир Мономах . Історія в рідній школі. 2017. Вип. 3. С. 12-16.

Додаткова

1. Бабанов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі / К. Бабанов – Запоріжжя, 2000.
2. Барладін О., Доценко Л., Ісаєв Д. Історичний атлас у комп'ютерному класі. Перше покоління електронних історичних атласів // Історія в школах України. – 2005. - № 1.
3. Барнінець О. Використання ігор на уроках історії у 7-8 класах / Вступна стаття К. О. Баханова / О. В. Барнінець. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 141 с. – (Б-ка журналу «Історія та правознавство», Вип. 01(85))
4. Барнінець О. Дидактичні ігри як засіб формування предметних умінь на уроках історії / Олена Барнінець. - С.18-22 Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика

- навчання : Науково-методичний журнал. - К., 2018
5. Баханов К. О. Модель навчання у грі / К. О. Баханов // Історія в школі. – 2000. - №10. – С. 12-17
 6. Белякова, О. Історичні ігри у 6 класі [Текст] / О.О. Белякова // Історія та правознавство. - 2016. - Грудень (№ 35). - С. 8-9.
 7. Болонський процес: нормативно-правові документи. – К., 2004.
 8. Бутенко В.І. Проблемність у навчанні історії в середньоосвітніх навчальних закладах // Методичний вісник історичного факультету ХНУ. – 2003.
 9. Бутенко В.І. Творчо-пошукова діяльність учнів у процесі вивчення історії // Методичний вісник історичного факультету ХНУ. – 2002. - № 1.
 10. Від А до Я [Текст] : ігри на уроках історії / Ольга Коваль // Історія України. - 2013. - Липень, № 13. - С. 11-12. - [Вкладка]
 11. Власов В., Євтушенко Р. Про вивчення навчального курсу «Вступ до історії» у 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів України в 2005/06 навчальному році // Історія в школах України. – 2005.
 12. Власов В. Ще раз про дидактичні ігри на уроках історії України у 7 класі [Текст] : (за матеріалами посібника "Методика викладання курсу "Історія України. 7 клас") / Віталій Власов // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання : Науково-методичний журнал. - 2016. - № 3. - С. 11-19
 13. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
 14. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К., 2004.
 15. Долбенко Т. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: ігрові технології / Т. Долбенко // Рідна школа. – 2004. – №10. – С. 36-39
 16. Дяків В. Ігровий простір як складова життєвого простору дитини / В. Г. Дяків // Історія України. – 2008. - №37. – С. 19-22
 17. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 176 с. – (Серія «Золота педагогічна скарбниця»)
 18. Євтушенко Р. Підручники з історії в школах України: погляд на перспективу // Історія в школах України. – 2000. - № 9.
 19. Єгоров Т., Мельниченко Б., Василенко Н. Оцінювання і контроль знань учнів в зарубіжній школі // Історія в школах України. – 2000. - № 9.
 20. Зоркіна Н.В. До питання про критичне мислення на уроках історії // Методичний вісник історичного факультету ХНУ. – 2003. - № 2.
 21. Ігри у навчанні історії в школі [Текст] : до вивчення дисципліни / упоряд. К. О. Баханов. - Харків : Основа, 2017. - 96 с. - (Історія та правознавство ; вип. 10 (118)).
 22. Історія України. Календарне планування. 7-11 класи II півріччя // Історія в школах України. – 2004. - № 23 (27).
 23. Камбалова, Я. Навчаємося у грі : (нетрадиційні види уроків узагальнюваного повторення з історії середніх віків на прикладі теми „ Народження середньовічного світу, особливості його розвитку“) / Я. Камбалова // Історія в школі. - 2009. - № 5/6. - С. 38-40
 24. Карнацевич В. Інтелектуальні ігри на уроках історії [Текст] : з досвіду роботи / Владислав Карнацевич // Історія України. - 2011. - Грудень, № 47. - С. 3-10
 25. Карнацевич В. Інтелектуальні ігри на уроках історії [Текст] : з досвіду роботи / Владислав Карнацевич // Історія України. - 2011. - Грудень, № 47. - С. 3-10
 26. Карпин, О. Історичні вікторини на уроках історії України у 8 класі, або ще раз про дидактичні ігри на уроках історії : методичний матеріал / О. Карпин // Історія в школах України. - 2008. - № 3. - С. 33-38
 27. Коваль О. Від А до Я : ігри на уроках історії [Текст] / О. Коваль // Історія України. - 2016. - № 1. - 18-20(Дод. "Всесвітня історія")
 28. Кожем'яка О. Інтелектуальні ігри на уроках історії /О. Л. Кожем'яка. – Х.: Основа, 2005. – 144 с.
 29. Кожем'яка О. Інтелектуальні ігри на уроках історії. – Харків: Основа, 2005. – 143 с.
 30. Кожем'яка О.Л., Рибак І.М., Тур Л.І. Пограємо в історію. Збірник матеріалів для самостійної діяльності учнів з історії України в 7-9 класах // Історія і правознавство. –

2004. - № №7 (11)
31. Комаров В. Концептуальні засади шкільної історичної освіти // Історія в школах України. – 1999. - № 3.
 32. Крилова А. "Подорож у Київську Русь" : інтерактивна гра. 7 клас [Текст] / Анжеліка Крилова // Історія України . - 2019. - Травень (№ 9). - С. 19-21
 33. Кузьменко В. Урок-семінар // Історія в школах України. – 2001. - № 2.
 34. Кульчицький С.В. Державний стандарт освіти і вимоги до нового покоління підручників з історії // Історія України. – 2001. - № 5
 35. Лещенко Л.В. Пізнавальна гра як один із прийомів інноваційних підходів до проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів // Історія і правознавство. – 2004. - № 20 (24).
 36. Ольхіна Н.І., Діденко Н.Г., Непран Л.М., Черкаська Л.С. Історичні олімпіади. 8-11 класи. Рекомендації, завдання, відповіді. – Харків, 2004.
 37. Поліщук Л. Рольова гра на уроках історії та права [Текст] // Історія України. - 2003. - № 2. - С. 12-13. - газ.
 38. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К.: Генеза, 2005. – 328 с.
 39. Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 2004-2005 навч. році // Історія і правознавство. – 2004. - № 15-16 (19-20).
 40. Рагозін М. Громадянське виховання: методологія і організація у світлі європейського досвіду // Шлях освіти. – 1999. - № 4.
 41. Ради Європи в Україні. – 2002. – № 9; сайт: <http://www.col.kiev.ua>
 42. Рідний край: навчальний посібник з краєзнавства. – Харків. 1999. – 75с.
 43. Святокум О.Є. Історія стародавнього світу. Плани-конспекти уроків. 6 клас. – Харків, 2000. – 154 с.
 44. Сиротенко Г. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. - Х.: «Основа», 2003.-80с.
 45. Сушко В.Я. Конкурсні уроки з історії у вечірній школі: практика, пошук, проблеми // Історія і правознавство. – 2004. - № 22 (26).
 46. Терещенко К. Інтелектуальні ігри на уроках історії : (на прикладі уроку-гри "Руїна: причини, наслідки, уроки", 8кл.) / К.Терещенко // Історія в школі. - 2000. - № 10. - С. 18-20
 47. Терно С. Нові підходи у вивченні історії: прогрес в науці чи шлях у нікуди // Історія у школах України. 2003 №1,2,
 48. Фідря О. Методологія і тенденція розвитку шкільної історичної освіти // Історія в школах України. – 1997 №3
 49. Харченко, Л. Урок- гра „ Слідство ведуть знавці" : : Олімпійські ігри (6 кл.) / Л. Харченко // Історія в школі. - 2008. - № 7/8. - С. 46-48.
 50. Шашура Л. Нестандартні уроки з історії України та всесвітньої історії у школі./Шашура – Тернопіль, 2004. – 132
 51. Шкарупа Т. Ігровий компонент на уроках історії [Текст] // Історія в школі. - 2006. - № 1. - С. 45-

Інформаційні ресурси

1. Електронний проект "Архіви школі" <http://rusarchives.ru/school/index.shtml>
2. Посилання на джерела з історії України <http://donklass.com/ukraine.html>
3. Все для кабінету історії http://www.didacta.com.ua/index.php?option=com_virtuemart&page=shop.brow...
4. Кабінет історії Тарасова Володимира. Каталог файлів <http://kabinetistoriy.at.ua/load/>
5. Презентації з історії України <http://teachua.com/ist-ukr>
6. Презентації з всесвітньої історії <http://teachua.com/add/vses-ist>
7. Острів знань. Навчання. Електронні матеріали. Шкільні предмети - історія <http://shkola.ostriv.in.ua/list/code-211469C1327/attr-659E87C8F27>

8. Національний проєкт "Відкритий світ" http://www.ow.org.ua/0_pp/
9. Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова доба" <http://prev.novadoba.org.ua/>
Ресурси <http://www.novadoba.org.ua/>
10. Сайт вчителя історії Грицик Марії Василівни. Каталог файлів <http://mariya.ucoz.ua/load>
11. Ресурси з громадянської освіти та історії <http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2009-02-16-09-17-03/2009-03-17-14-43-59>
12. "Міжнародна українська школа". Програми, рекомендації, уроки <http://ukrintschool.org.ua/methodics/istorija.html>
13. Записник сучасного вчителя. Вчителю-предметнику. Методичне портфоліо (праворуч список уроків): <http://notatka.at.ua/publ/3>
14. Оновлений сайт МОН Молодьспотру <http://www.mon.gov.ua/ua/> Діяльність - Освіта (атестація, підручники) - Загальна середня освіта (програми, методичні рекомендації) <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/>
15. Освітні новини, підготовка до ЗНО, конспекти уроків. <http://osvita.ua/>
16. Колекція відеоуроків <http://intemeturok.ru/ua>
17. Перелік посилань на відео для уроків історії України 5-9 клас. <http://metodportal.net/node/10689>
18. Таблиця повних уроків <http://school.xvatit.com/index>
19. Матеріал з історії України для 10 класу <http://school.xvatit.com/index.php?title..>
20. Конспекти уроків з правознавства та історії. Методичні рекомендації та методи інтерактивного навчання. <http://konспект.org.ua>
21. Цікаві книги з історії України та всесвітньої історії www.history.vn.ua
22. Матеріали з 7 по 11 клас до предметів Історія України, Українська література, Зарубіжна література. http://www.parta.com.ua/ukr/school_program/
23. Мультимедійні підручники з історії <http://rozumniki.net/catalog/products/istori>

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Відповідь на кожне питання оцінюється у відповідну суму балів, потім сума набраних балів за відповіді на три питання нормується за 100-бальною шкалою.

Максимальна кількість балів за відповідь на 1 питання – 30, за відповідь на 2 питання – 30, за відповідь на 3 питання – 40.

Оцінка студенту за екзамен виставляється за розширеною шкалою та за шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: розширена та ECTS

СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ECTS	ОЦІНКА ЗА РОЗШИРЕНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
90 - 100	A	відмінно	
80 - 89	B	дуже добре	
75-79	C	добре	
60-74	D	задовільно	
50-59	E	достатньо	
35-49	FX	незадовільно	
1-34	F	неприйнятно	

**Критерії оцінювання
(за 100-бальною системою)**

Рівень знань студента (в балах)	ЄКТС	Критерії оцінювання знань студента
90-100	A	Студент вільно володіє категоріальним апаратом предмету, чіткими знаннями теоретичного матеріалу, демонструє високий рівень навичок культурологічного аналізу конкретних зразків української культури, виявляє творчі здібності, самостійно оцінює різноманітні культурологічні явища, виявляючи власну позицію щодо них, вміє використати набуті знання в нестандартних ситуаціях. Відповідь на контрольні запитання містить посилання на певні артефакти, явища, особистості української культури. Відповідь вимагає від студента уміння робити науково-обґрунтовані висновки, а також – ерудованості та використання знань із суміжних дисциплін, розуміння зв'язку між явищем і контекстом вітчизняної культури, яке студент здатен про демонструвати під час контролю за самостійною роботою.
80-89	B	Студент демонструє достатній рівень володіння теоретичним матеріалом курсу, уміння пов'язувати теоретичні положення з історичними фактами та сучасністю, самостійність мислення, знання необхідної термінології. Відповідь на контрольні запитання є розгорнутою з посиланням на необхідні явища культури.
75-79	C	Студент може допускати несуттєві помилки за умови загальної наукової грамотності та незначні помилки при перевірці знань теорії та історії культури; систематизує та узагальнює набуті знання, самостійно виправляє допущені помилки, добирає переконливі аргументи на підтвердження власних суджень.
60-74	D	Студент демонструє фрагментарне володіння теоретичним матеріалом курсу, неповні знання основних термінів та основних принципів розвитку української культури, недостатні уміння практичного використання теоретичного матеріалу, обґрунтування основних теоретичних положень при аналізі конкретних зразків культури. Студент повинен правильно виконати 60% завдань з аналізу явищ та фактів вітчизняної культури під час контролю знань.
50-59	E	Студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворює незначну його частину, правильно виконує половину завдань з культурологічного аналізу заданого матеріалу.
35-49	FX	Незадовільно, студент розуміє навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворює лише окремі фрагменти процесів та явищ української культури, дає загальну відповідь з допомогою викладача. В цілому відповідь незадовільна з можливістю повторного складання.
1-34	F	Неприйнятно знання, обов'язковий повторний курс. Невиконання студентом 70% усіх завдань протягом вивчення дисципліни.

5. Зразки комплексних кваліфікаційних завдань

Білет № 1

1. Первіснообщинний лад на території України. Основні пам'ятки, періодизація давньої історії України.
2. Голод 1946-1947 рр. Економічні труднощі. Підсумки відбудови в 1950-х рр.
3. Назвіть та охарактеризуйте види ігор, які доречно використовувати на уроках «Вступ до історії України у 5 класі»

6. Зразок відповіді студента на Білет № 1

1. Первіснообщинний лад на території України. Основні пам'ятки, періодизація давньої історії України.

Розвиток людини на території України відбувався в основному по тих же напрямках, що і в інших регіонах і заселення сталось близько 1,5 млн років тому. Вивчивши археологічні пам'ятники, пов'язані зі знаряддями праці, на основі матеріалу, з якого вони зроблені, виділяють декілька значних періодів розвитку первісного ладу (їх за традицією називають віками): кам'яний (його складають палеоліт, мезоліт, неоліт), мідно-бронзовий, залізний. Деякі дослідники після кам'яного вміщують перехідний вік - мідно-кам'яний (енеоліт).

Палеоліт тривав від з'яви першої людини на наших теренах близько 1,5 мільйона років тому до 8-10 тис. років до н. е. В його ранній період первісна людина вміла виготовляти примітивні засоби праці з каменю та дерева (загострені гілки, шкребачки, рубила). Основними заняттями людини були збиральництво і полювання. Соціальною формою існування за раннього палеоліту виступало людське стадо, оскільки лише колективне буття давало можливість вижити у складних кліматичних і природних умовах. Жили люди того часу в печерах або хижих із дерева та кісток мамонта.

Археологи знайшли сліди перебування людини періоду раннього палеоліту недалеко від с. Королеве у Закарпатській області, у районі м. Амвросіївка у Донбасі, у с. Лука-Врублевецька на Житомирщині. За середнього палеоліту (150 тис. - 40-35 тис. років тому), з'являється неандерталець - людина нового фізичного типу, найважливішим досягненням якої є використання вогню, що значно зменшило її залежність від природи. Пам'ятки середнього палеоліту вчені виявили у с. Молодово Чернівецької області, у Криму, у басейні річок Дністра і Десни. На зміну неандертальцеві в епоху пізнього палеоліту приходять кроманьйонець - «людина розумна», яка є вже не просто споживачем дарунків природи, але й виробником знарядь праці. З'являються різці, вістря стріл, кістяні гарпуни. Будуються землянки. Важливі зміни відбуваються і у соціальній організації - на зміну первісному стаду приходять родова община з колективною власністю на засоби виробництва. Родинні зв'язки визначаються за материнською лінією, отож є підстави твердити про виникнення у цей період матріархату. Вдосконалення житла і виникнення шитого з шкір одягу значно розширили ареал розселення первісної людини. Свідченням цього є стоянки пізнього палеоліту практично на всій території України - Мізинська - на Десні, Рилівська, Межиріч і т. д.

У період пізнього палеоліту постають релігія (ритуальні дієства) і палеолітичне мистецтво (магічні малюнки, різьблення по кістці). Язичницька релігія виникає у вигляді чотирьох основних форм:

- анімізму - віри в душу, якою володіє кожен живий і неживий предмет;
- тотемізму - віри у походження людини від єдиного пращура - тварини або птаха;
- магії - чаклування перед полюванням;
- фетишизму - віри у надприродні властивості речей.

Близько 10-11 тис. років тому палеоліт змінюється мезолітом. Зникають льодовики, природа Європи набуває близького до сучасного вигляду, вимерли мамонти, носороги. Людина винаходить лук і стріли. Основними різновидами

господарювання стають полювання, рибальство, починається приручення тварин - спершу собаки, а потім свині.

З мезолітичних стоянок слід відзначити Журавську на Чернігівщині, Фатьма-Коба і Мурзак -Коба у Криму, Гребеники в Одеській області. В цю епоху, згідно пам'ятників матеріальної культури, вже можна виділити окремі етнокультурні області. В кінці мезоліту відбувається поступовий перехід від збиральництва і полювання до землеробства і скотарства, які остаточно розвинулися в епоху неоліту (VI-III тис. до н. е.). Саме цей період вважають розквітом первісного ладу тому ще вже постало продуктивне господарство. Винайдені шліфування і свердління каменю, з'являються штучні матеріали - обпалена глина, а потім - тканина. Сусідська община змінює родову організацію людей. Натомість матриархату постає патріархат. Сьогодні відомі понад 500 неолітичних поселень у басейнах Десни, Дністра, Південного Бугу, Прип'яті. Енеоліт - перехідна епоха від кам'яного до мідного віку (III-II тис. до н. е.) - пов'язана раніш за все з корінними змінами у житті людини - опануванням металів. У цей період на території України формуються дві основні групи племен - землероби на Правобережжі і скотарі на півдні та південному заході. Це свідчило про перший суспільний поділ праці. Використовуючи тяглову силу худоби, люди почали збирати більший врожай, що зумовило виникнення надлишків сільськогосподарської продукції, майнової нерівності і обміну продуктами. Поступово виділяється родоплемінна верхівка, яка, привласнюючи результати праці гурту, поступово зосереджувала у своїх руках владу над ним. Найбільш вивченою археологічною культурою цієї епохи є трипільська. Саме в с. Трипілья Київської області київський археолог В.Хвойка віднайшов перше таке поселення. До сьогоднішнього дня відкритими лишаються питання походження трипільців, хронологічних рамок їхньої культури, і, частково, території, яку вони заселяли. Сучасні археологи визначають приблизні рамки існування трипільської культури початком IV - кінцем III тис. до н. е. Територія, заселена трипільцями пролягала від Словаччини та Румунії до Слобідської України, від Чернігова до Чорного моря. Що стосується походження, то більшість археологів вважають, що основу Трипільської культури, на її ранньому етапі, складали балканські землеробсько-скотарські племена. Трипільці, які поселились на Правобережжі України, були фактично найдавнішими хліборобськими племенами. Обробляючи землю дерев'яним плугом з кам'яним або кістяним лемехом, вони вирощували пшеницю, ячмінь, просо. Зерно мололи за допомогою простих кам'яних жорен. Окрім цього, трипільці розводили дрібну рогату худобу, та коней, свиней. Селились трипільці у басейнах річок. На сьогодні археологами вивчено декілька великих поселень (від 10 до 20 тис. мешканців) - Майданецьке, Доброводи, Талянки (на Черкащині). Населення жило у стаціонарних чотирикутних глиняних одно-двоповерхових будинках з кількома кімнатами. Іноді Трипільську культуру називають Культурою мальованої кераміки - через високий рівень розвитку цього ремесла. Посуд виготовлявся у спеціальних гончарних печах, а потім фарбувався білою, червоною і чорною фарбою характерними візерунками. Окрім цього були знайдені керамічні фігурки людей і тварин, іграшкових макетів житл. Розвивалося ткацтво. Археологічні знахідки свідчать про зв'язки трипільських племен із Малою Азією, Кавказом. Розвиток знарядь праці, із сплаву міді і олова - бронзи був головним досягненням цієї епохи, яке зумовило і зміни суспільних відносин. Застосування більш міцного металу - бронзи дало можливість значно вдосконалити транспортні засоби, знаряддя виробництва.

Подальшого розвитку набули різні ремесла - гончарне, каменярське, бронзоплавильне. Відбувається другий суспільний поділ праці - відокремлення ремесла від землеробства. (третій пов'язаний із відокремленням торгівлі). Суспільство поступово переходить від первісного ладу до епохи соціального розшарування. Це не могло не зумовити зіткнення як між племенами, так і всередині племен. Протягом бронзової доби на території України існувало кілька археологічних культур - Ямна, Зрубна, Катакомбна. Бронзова епоха на території України була фактично завершальною стадією первісного ладу.

2. Голод 1946 – 1947 рр. Підсумки повоєнної відбудови народного господарства 1945 – 1954 рр.

Масовий голод, який влаштувала народам СРСР російсько-більшовицька (комуністична) диктатура 1946–1947, був спричинений не так повоєнним неврожаєм, як спланованою акцією сталінського Політбюро з метою забрати в селян залишки зерна і продати чи подарувати його братнім режимам у соціалістичному таборі. Так, 1946-го з СРСР вивезено 350 тисяч тонн зерна до Королівства Румунія, у 1947 — 600 тисяч тонн зерна — до Чехословацької республіки, за тих два роки Польська республіка отримала з Радянського Союзу 900 тисяч тонн хліба в Молдавській РСР й південних областях Української РСР стрімко поширювався голод, і лише за перше півріччя 1947 офіційно зареєстровано 130 випадків людодіства. Стан сільського господарства після закінчення Другої світової війни був дуже складний. Було пограбовано і зруйновано близько 30 тисяч колгоспів, радгоспів і МТС, тисячі сіл, з яких понад 250 розділили долю Хатині. Різко скоротилося поголів'я худоби. Коней залишилося 30 % довоєнної кількості, великої рогатої худоби — 43 %, овець і кіз — 26 %, свиней — 11 %. Значно постраждали тракторний і комбайновий парки. Розорене війною сільське господарство, яке потребувало допомоги, аби стати на ноги, ще більше було підірване засухою. У січні 1946 року М. С. Хрущов, виступаючи на нараді передовиків сільського господарства, сказав:

Такого стихійного лиха в Україні не було 50 років. Території, охоплені засухою, були більшими, ніж 1921 року й наближалися за розмірами до лихої пам'яті 1891 року. 1946 рік відкинув ще далі назад зруйноване під час війни сільське господарство Української РСР. Середня урожайність зернових культур у колгоспах знизилася до 3,8 центнерів з гектару. У південних областях вона була ще нижчою — лише 2,3–2,9 ц. Валовий збір усіх зернових в Українській РСР становив 531 млн. пудів, або втричі зменшився порівняно з 1940 роком, і був меншим навіть, ніж голодного 1921 року. Цього року багато колгоспників нічого не одержали на трудодні. Крім того, в роки війни були розорені їхні підсобні господарства. 43 % колгоспників не мали корів, а 20 % — узагалі ніякої худоби. Це ще більше ускладнило їхнє становище.

Творення голоду відбувалося шляхом пограбування сіл через здійснення репресивної хлібозаготівельної та податкової політики, насильницькі зверхнадмірні зернопоставки у посушливі неврожайні повоєнні роки.

Влада Радянського союзу на чолі з диктатором Йосипом Сталіним, як і раніше, використала село як «донора» для відбудови економіки, відновлення військово-промислового комплексу. Демонструючи міфічні «переваги» соціалізму і прагнучи раніше держав Західної Європи, теж охоплених засухою, скасувати карткову систему, створювалися «резерви зерна», а також постачався хліб майбутнім союзникам — країнам новостворюваного «соціалістичного табору». Для здійснення своїх імперських цілей в умовах економіки неринкового типу через механізм адміністративно-командної системи, відбулося викачування хліба із села.

4 липня 1946 рада міністрів УРСР і ЦК КП(б)У таємною постановою затвердили річний план хлібозаготівель з урожаю 1946 по Українській РСР у кількості 340 млн пудів; вимагалось в дводенний строк довести до районів встановлені для кожної області плани хлібозаготівель; розробити й довести до кожного господарства п'ятиденні графіки здавання зерна з метою закінчення хлібозаготівель не пізніше 1 жовтня 1946 р.

Непосильний план хлібозаготівель на 1946 рік — 340 мільйонів пудів хліба виконати Українській РСР було неможливо. Але замість зниження цей план в липні 1946 року 23 областям України: Запорізькій, Сталінській, Дніпропетровській, Київській, Вінницькій та іншим було підвищено. 22 липня 1946 року з метою безумовного виконання державного плану хлібозаготівель кожною областю і районом Української РСР Рада міністрів УРСР і ЦК КП(б)У таємною постановою надали право виконкомам і парткомам КП(б)У збільшити колгоспам, а в західних областях і селянським господарствам, що мали добрий врожай, обов'язкове постачання зерна державі в межах до 50 % від розмірів хлібозаготівель,

нарахованих за діючими нормами. Загальне збільшення хлібопостачання склало 21013 тис. пудів.

Вилучення зерна та іншої сільськогосподарської продукції, мізерна видача чи невидача зовсім зерна колгоспникам на зароблені трудовні, вибивання непосильних податків, накладених на присадибні господарства селян, викликали майже в усій Українській РСР голод, що швидко поширювався. 10 серпня 1946 М. Хрущов направив Й. Сталіну доповідну записку про хлібозаготівлі в Українській РСР, у якій повідомлялося, що по УРСР на 5 серпня 1946 план хлібозаготівлі в розмірі 362750 тис. пудів (включаючи збільшення хлібопостачання на 22750 тис. пудів) виконано на 24,3 % (88042 тис. пудів). Однак у серпні 1946 р. під тиском центру керівництво УРСР знову підвищило хлібозаготівельний план Сталінській, Запорізькій, Дніпропетровській, Одеській, Вінницькій, Миколаївській, Кам'янець-Подільській, Херсонській, Чернігівській та іншим областям.

21 серпня 1946 року сільськогосподарський відділ ЦК КП(б)У повідомляв ЦК КП(б)У про заходи боротьби з перевезенням хліба із західних областей України. Відмічалось, що органи транспортної міліції УРСР у зв'язку з постановою Ради міністрів РРФСР від 31 липня 1946 р. про заборону продажу зерна на ринку колгоспами, колгоспниками й одноосібниками до виконання ними плану хлібозаготівлі з урожаю 1945—1946 рр. організували на великих залізничних станціях Української РСР оперативні загороджувальні загони, які боролися з продажем і купівлею зерна та борошна на базарах. У червні транспортна міліція УРСР зняла з товарних потягів 62,4 тис. осіб, що добиралися в Західну Україну по хліб. За дві останні декади липня було знято 97633 особи.

Таким чином для Української РСР план хлібозаготівель було збільшено до 362 млн. 750 тис. пудів. Незважаючи на жорстку дію вертикалі: центр — республіка — область — район — сільрада — колгосп, діяльність партійно-командного апарату, десятків тисяч спеціальних уповноважених з хлібозаготівель, зерно до державної «комори» надходило не тими темпами, на які розраховував центр.

5 вересня 1946 року міністр землеробства УРСР Г. Бутенко повідомив голову Ради міністрів УРСР М. Хрущова, що внаслідок засухи 1946 р. в ряді районів УРСР значна частина озимих і ярих зернових загинула, а ті посіви, які збереглися, дали вкрай низький урожай. Найбільше постраждали від засухи колгоспи 28 районів Одеської області, 8 районів Миколаївської області, 7 районів Херсонської області, 17 районів Сумської області, а також усі райони Харківської і Ворошиловградської областей. Відсутність хліба створила серед колгоспників постраждалих районів неспокійні настрої, спостерігалось багато випадків переходу колгоспників із сіл у міста. Для того, щоб дати можливість колгоспам виконати роботу із збирання врожаю 1946 р. і провести роботу під урожай 1947 р. потрібно було надати колгоспам мінімальну продовольчу позику в розмірі 77 тис. тонн, що становило б по 200 г на трудовень, замість наявних 50-100 г.

30 вересня 1946 для «запровадження економії у витрачаннях хліба» згідно з постановою Ради міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1946 «Про економію у витрачаннях хліба», РМ УРСР і ЦК КП(б)У скоротили відпуск борошна, крупи і зернопродажу на жовтень 1946 по УРСР на 35250 тонн від рівня витрати за планом на вересень, встановленого у розмірі 132170 тонн. Скорочувалася кількість осіб, які мали забезпечуватися продовольством у сільській місцевості: на 2.892.100 чоловік, знімалися з пайкового забезпечення хлібом у містах і робітничих поселеннях 742.400 осіб. Обмежувався контингент населення по пайковому хлібу у жовтні 1946 у містах і селах: до кількості не більше 9568 тисяч осіб замість передбачених раніше 13437 тисяч осіб.

При тотальній викачці з українського села усього вирощеного план було виконано на 62,4 %. Й. Сталін та його найближче оточення: В. Молотов, Г. Маленков, Л. Каганович вбачали у невиконанні плану не недорід і голод, а незадовільну роботу партійних організацій, радянських органів, голів колгоспів і самих колгоспників, звинувачуючи їх в «антибільшовицькому ставленні до політики хлібозаготівель», «саботажі», «розкраданні», «розбазарюванні» хліба тощо. Українські селяни, на думку «вождя народів» та

можновладців, потребували перевиховання як такі, що перебували на окупованій території і «зазнали впливу чужої ідеології». Такого роду звинувачення викликали репресії до обласних та районних партійних і радянських керівників, голів колгоспів і безпосередньо колгоспників. Директиви-постанови центру дозволяли видавати колгоспникам на трудодні лише 15 % від зданого зерна при умові виконання колгоспом плану хлібозаготівель.

Тим часом голод набирив все більших масштабів. Однак замість допомоги з боку держави населення Української РСР, найбільше сільське, зазнало жорстокого репресивного удару. Під приводом «економії у витрачаннях хліба» за союзними та на їх виконання республіканськими партійно-державними постановами з 1 жовтня 1946 р. з централізованого постачання за хлібними картками було знято понад 3 млн. 500 тис. людей, з них близько 2 млн. 900 тис. сільських жителів, з лихом голоду селяни були залишені наодинці. У містах пайкового хліба було позбавлено багато утриманців і дітей, найбільше — у Сталінській, Дніпропетровській, Харківській, Ворошиловградській, Одеській областях. Партійно-радянська еліта постачалася через систему закритих спецрозподільників. 19 жовтня 1946 Рада міністрів і ЦК КП(б)У відповідно до постанови Ради міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) від 18 жовтня 1946 р. встановили з 1 листопада 1946 розмір домішки вівсяного, ячмінного і кукурудзяного борошна при хлібовипіканні для всіх споживачів в усіх областях Української РСР до 40 %.

2 листопада 1946 ЦК КП(б)У таємною постановою затвердив на період до 20 листопада 1946 завдання із хлібозаготівлі від господарств колгоспників, робітників, службовців і одноосібників у розмірі 2640 тисяч пудів, у зв'язку з тим, що в ряді областей обкоми КП(б)У, облвиконкоми і уповноважені Міністерства заготівель УРСР обмежувалися при заготівлі хліба від перерахованих господарств лише встановленим планом і не вживали заходів щодо виїмки всього хліба, який потрібно було зібрати з цих господарств за врученими зобов'язаннями і заборгованістю за 1945 р. Відповідним органам Дрогобицької, Львівської, Волинської, Рівненської, Чернівецької, Станіславської і Тернопільської областей доручалось застосувати суворі заходи для того, щоб усі господарства, незалежно від повного закінчення хлібозаготівель по району в цілому, виконали свої зобов'язання із здавання зерна державі у найближчі дві п'ятиденки.

22 листопада 1946 до РМ УРСР і ЦК КП(б)У надійшла таємна директива РМ СРСР і ЦК ВКП(б) з вимогою посилення хлібозаготівель і покарання приховувачів хліба. 29 листопада МДБ УРСР повідомило МДБ СРСР про опухання і смертність від голоду жителів Тарутинського і Бородінського районів Ізмаїльської області. 9 грудня 1946 Херсонський обком й облвиконком повідомляли Хрущову про скрутне продовольче становище області — в 96 перевірених колгоспах (з 896) встановлено факти опухання від голоду, гостро потребували продовольчої допомоги 50 тисяч осіб.

У відповідь на директиву Сталіна від 15 вересня 1947 р., в якій засуджувалося послаблення керівництва заготівлею зерна з боку партійних та радянських органів, ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР повернулися до застосування надзвичайних адміністративних заходів (встановлення добових завдань, закріплення керівних працівників з обласних центрів «персонально за молотильними агрегатами й відповідними колгоспами» тощо).

Розвиток господарства України в повоєнні роки відбувалися в умовах, коли всі українські землі (крім крайніх західних, що залишилися у складі Польщі) опинилися у межах однієї держави. Територія України на кінець 1945 р. розширилася і становила понад 580 тис. км². У 1954 р. до України було включено Крим.

Складним було демографічне становище. Так, у 1941 р. населення становило 41,3 млн, а у 1945 р. — 29 млн осіб. За радянською статистикою, кожен шостий житель України загинув. Решта була депортована на примусову працю у Німеччину, евакуйована на Схід, заслана до таборів. Майже мільйон поляків у 1944—1946 рр. виїхало до Польщі, а в Україну переселилося близько 500 тис. українців. За 1945—1948 рр. повернулося близько 2,2 млн демобілізованих воїнів, а також практично всі евакуйовані. Проте довоєнного рівня населення було досягнуто тільки в 1958 р. Після 1950 р. темпи природного приросту

населення знижувалися (з 14,6 % у 1950 р. до 0,81 % в 1966 р.). Кількість сільського населення зменшувалася в середньому на 0,5 % на рік. У 1966 р. частка міських жителів становила 51 %.

За етнічним складом зросло російське населення — 7 млн, або 16 %, у Східній та 330 тис., або 5 %, у Західній Україні. У роки війни скоротилася чисельність поляків, євреїв, кримських татар.

Після війни залишилося лише 17 % довоєнної кількості робітників, а весь промислово-виробничий потенціал становив 48 % проти 1940 р. У 1950 р. цей показник становив 81 %. Протягом 50—60-х років гострої нестачі робочої сили не відчувалося внаслідок відносного аграрного перенаселення, особливо у західних областях. У структурі зайнятості істотних змін не відбулося. Більшість робітників працювали у галузях матеріального виробництва (81,5 % у 1960 р.). У промисловості, будівництві, на транспорті було зайнято 38,8 %. Зберігалася висока частка зайнятих у сільському господарстві — 42,7 %, а у сфері торгівлі, послуг, державного управління — 18,5 %.

Господарство розвивалося на основі директивних п'ятирічних планів: п'ятого (1951—1956 рр.), шостого (1956—1960 рр.), сьомого (1961—1965 рр.). У сталінську добу відправною точкою розвитку було твердження про те, що у СРСР побудовано соціалістичне суспільство і почався перехід до комунізму, який можна побудувати в одній країні. Ідея догнати і перегнати індустріальні країни була підтримана М. С. Хрущовим, який проголосив курс на досягнення в СРСР найвищого в світі добробуту людей. Це було авантюрне рішення, оскільки за якісними показниками господарство СРСР відставало від США, інших економічно розвинених країн. Результатом функціонування командно-адміністративної системи, партійного керівництва, дефіциту демократії була екстенсивна спрямованість розвитку господарства країни, що відбувався за довоєнною схемою.

Значні втрати господарства України в роки другої світової війни зумовили низький вихідний рівень порівняно з іншими країнами. У 1945 р. в Україні було вироблено лише 26 % промислової, 49 % сільськогосподарської довоєнної продукції, товарообіг зменшився до 31 %. У СРСР ці показники становили відповідно 92, 60, 45 %.

Відбудова господарства продовжувалася до 1950 р. Швидкими темпами розвивалася промисловість — 34,6 % щорічно при 22—23 % по СРСР. Перевага надавалася базовим галузям промисловості: паливній, металургійній, електроенергетичній, машинобудівній. Було відбудовано та побудовано понад 2 тис. підприємств.

Про зростання обсягу промислового виробництва важкої індустрії України на 1950 р. свідчать такі дані:

З відновленням у 1951 р. довоєнних масштабів виробництва чавуну, сталі, коксу Україна зайняла одне з провідних місць у Європі з виробництва чорних металів. У паливній промисловості було створено нові галузі — газову, буровугільну. Розширилася мережа газопроводів, зокрема побудовано газопровід Дашава — Київ. Проте у структурі палива перевага надавалася вугіллю (понад 90 %).

Значних успіхів досягло машинобудування. Парк верстатів збільшився у 2 рази. Зросло виробництво спеціалізованих верстатів-автоматів, напіваавтоматів, почали випускати автоматичні верстатні лінії. Інтенсивно розвивалося виробництво машин для важкої промисловості, будівництва, транспорту, сільського господарства, енергетичного та електротехнічного устаткування. Перші кроки були зроблені в авіабудуванні (Київський авіаційний завод). Первістками автомобільної промисловості стали Одеський автоскладальний і Львівський автобусний заводи.

У 1950р. було випущено перші 18 тис. вантажних машин.

Зростав обсяг перевезень всіма видами транспорту. В 1950р. вантажооборот залізниць перевищив довоєнний рівень на 22,9 %, морського транспорту — на 50 %, автомобільного — на 117 %.

Певні досягнення були у легкій промисловості: створено шовкове виробництво, освоєно випуск меланжевих, тонкосуконних тканин, капронових панчіх. Однак виробництво

легкої і харчової промисловості не досягло довоєнного рівня (відповідно 79 і 80 %). Однією з причин було обмеження асигнувань і розпорошення їх на відбудову невеликих підприємств.

Розпочалася індустріалізація в західних областях України. Розширилися старі виробництва: видобуток нафти (район м. Долини), природного газу (Дашавське, Угорське, Більче-Волинське родовища у Львівській області). Відкриті перші робочі пласти у Львівсько-волинському кам'яновугільному басейні. Створено нові галузі промисловості, зокрема виробництво автобусів, радіоапаратури. У 1950 р. промислове виробництво становило 10 % загальноукраїнського проти 3 % у 1940 р.

Важливою проблемою відбудови країни були капіталовкладення. США відмовили у наданні кредитів Радянському Союзу, який не став учасником плану Маршалла. Поставки за рахунок репарацій з Німеччини були незначними. Допомога Україні з-за кордону від УНРРА становила 194,2 млн дол. США. Основним джерелом інвестицій були внутрішні резерви. За 1946—1950 рр. у промисловість, будівництво, транспорт і зв'язок України було вкладено 4,9 млн крб. державних інвестицій, а разом з кооперативними підприємствами, колгоспами — 7,1 млн крб. Частка промисловості та будівництва в загальному обсязі капіталовкладень становила 55,7 %. Інвестиції на 85,7 % направлялися у важку промисловість. На господарство республіканського підпорядкування припадало 11 %, на господарство союзного підпорядкування — 89 % загального обсягу капітальних вкладень.

У 50-х — першій половині 60-х років основні напрями економічної політики залишалися практично незмінними. Зберігалися високими, порівняно з західними країнами, темпи економічного зростання України, хоча після 1950 р. вони помітно сповільнилися. За 1951—1958 рр. промислова продукція щорічно зростала на 12,3 %, національний дохід — на 11,7 %, за 1959—1965 рр. — відповідно на 8,8 і 7 %. У структурі суспільного виробництва в 1960 р. за виробленим національним доходом (у СРСР його обліковували без невиробничої сфери) частка промисловості становила 47,9 %, сільського господарства — 29,1, транспорту і зв'язку — 4,7, будівництва — 8,2, торгівлі — 11,1 %.

Наприкінці 50-х років розпочалася комплексна реконструкція залізничного транспорту на основі електрифікації та впровадження теплової тяги. З 1954 р. цей вид транспорту став рентабельним. Через Україну йшла продукція у 81 країну світу. Зріс вантажооборот морського, автомобільного, повітряного транспорту.

Змінилася географія промисловості. З'явилися нові промислові центри: Кременчук, Херсон, Рівне, Біла Церква, Чернівці, Львів. Зменшилася частка Донецько-Придніпровського, зросла — Південно-Західного і Південного економічних районів, їх співвідношення у 1965 р. становило відповідно 60,7, 27,4 і 11,9 %. Продовжувалася індустріалізація шести західних областей, де протягом 50-х років випуск промислової продукції збільшився втричі. У 1965 р. ці області давали 8,9 % валової промислової продукції республіки (за вартістю).

В 1950—1965 рр. у господарство України було вкладено 74,4 млрд крб. Державні кошти становили близько 70 %, підприємств — 10, колгоспів — 12, населення — 8 %. Структура розподілу інвестицій залишалася непродуктивною. На обладнання спрямовувалося у 50-х роках лише 20—30 %, у першій половині 60-х років — 28 % усіх капіталовкладень, решта — на будівельно-монтажні роботи. За сферами господарства капітальні вкладення розподілялися так: матеріальне виробництво — 67,5 %, з них: промисловість — 39,3, сільське господарство — 16, будівельна індустрія — 2,4, транспорт і зв'язок — 9,8; нематеріальне виробництво — 32,5 %, з них: житло — 19,1, торгівля, освіта, наука, охорона здоров'я та ін. — 13,4 %.

3. Назвіть та охарактеризуйте види ігор, які доречно використовувати на уроках «Вступ до історії України у 5 класі»

На уроках «Вступ до історії України» в 5 класі доречно використовувати такі види ігор:

1. Гра-вправа. «Історична кухня»: з існуючого у безладі набору завдань — «продуктів» - скласти «історичну страву» - єдино правильне вирішення. Складовими

частинами страви можуть бути розсіпані імена, дати, назви, уривки з тексту, документи. Наприклад, при вивченні теми «Культура Київської Русі» можна використати наступне завдання: під час підготовки до виставки випадково переплуталися таблички з визначними творами Київської Русі та їхніми авторами. Допоможіть організаторам виставки виправити помилку.

1) «Поучення дітям»	а) Святослав
2) «Повість минулих літ»	б) Володимир Мономах
3) «Слово про закон і благодать»	в) Іларіон

2. Вікторина. Запитання, які можна запропонувати учням з теми «Виникнення і розквіт Київської Русі»:

- Основна грошова одиниця Київської Русі (гривня).
- Податки, які сплачували на користь князя (данина).
- Збройний загін князя (дружина).
- Княгиня, що першою прийняла християнство (Ольга).

Під час проведення «Тижня історії» була проведена гра-вікторина «стежками Київської Русі».

3. Ігри-загадки. Цю форму ігор можна використовувати на кожному уроці. Адже це засіб розвитку мислення дітей, який викликає азарт змагання – хто швидше вгадає. Їм стає легше вивчити історичні назви, поняття. Наприклад, такі загадки:

З цим князем вже знайомі ми,
Про нього слава між людьми.
Він землі батьківські з'єднав,
Від ворогів обороняв,
Бо мав він надзвичайну силу.
І звали князя всі (Данило).

Великою популярністю користуються історичні ігри-задачі, в основу яких покладено знання дат, логічне мислення, аналіз. Наприклад: скільки років тому споруджено Золоті Ворота? В якому столітті друкувався «Буквар» у Львові?

5. Під час проведення підсумкових уроків можна провести ігри-змагання. Так, наприклад, підсумовуючи вивчене по темі «Подорож у часи козацькі» в 5 класі провела урок-гру за принципом телевізійної гри «Зоряний час». Якщо традиційних контрольно-підсумкових уроків діти чекають з побоюванням, а хитріші використовують будь-яку нагоду уникнути їх, то на ігрові йдуть залюбки; на них, щоб не підвести друзів по команді або ж просто отримати гарну оцінку.

6. Гра-подорож. Подорож по темі – одна із форм проведення уроку, що полягає у змаганні учнів на швидкість проходження маршруту, подоланні перешкод у вигляді завдань. Гра-подорож дає багато можливостей для фантазування, розвитку уяви. У грі-подорожі учень відчуває себе головною дійовою особою, пробує і розвиває свої нахили.

7. Рольова гра. Під час уроку-узагальнення з теми «Київська Русь» командам потрібно було інсценізувати одну з легенд Давньої Русі. На уроці «Знищення Січі» у нас були присутні Петро I, Катерина II і Павло Полуботок. Рольові ігри мають на меті формування певних знань і вмінь, розвиток творчості дитини.

8. I, звичайно, майже на кожному уроці можна використовувати такі ігрові форми як: ребуси, кросворди, і не тільки з словами, а й цифрами. Розв'язували як на уроці готові кросворди, так і потрібно було учням скласти їх самим вдома.

9. З великою цікавістю учні сприймають гру «Низка намиста». У ній можуть брати участь як окремі школярі так і цілий клас. Пропонується тема, скажімо, «Національно-визвольна війна українського народу середини 17 ст.». Перший учасник гри називає ім'я когось з історичних діячів того періоду, наприклад «Богдан Хмельницький». Наступний повторює назване попереднім і додає якесь слово чи словосполучення за темою: «Богдан Хмельницький, Жовті Води, ...» Третій повторює твердження попередника і додає своє: «Богдан Хмельницький, Жовті Води, Гетьманщина...». Врешті-решт виходить довгий

ланцюг слів – справжнє намисто до певної теми. Учень який довго мовчить, або помиляється, вибуває з гри. Переможцем стає той, хто лишається останнім і правильно повторить всю низку намиста.

10. Активізації пізнавальних інтересів школярів сприятиме гра «Впізнай героя». Один з учасників гри на хвилю виходить з класу. Діти під керівництвом задумують героя, а тоді пропонують вгадати його. Гравцеві, що вгадує його, дозволено задавати запитання, проте такі, відповідь на які, складають слова « так», «ні», « час від часу». Кількість питань можна обмежити до 5 ти обговорювати, щоб між питаннями пауза тривала не довше 30 секунд. Обумовити також слід і те, що учень, який ставить питання забороненого типу: «Це Петро Сагайдачний» одразу вибуває з гри.

Отже, виходячи з вищесказаного, пізнавальний інтерес під час ігрових уроків у дітей очевидний і сягає високого рівня. Всі наведені факти переконують, що включення ігор та ігрових моментів у навчальний процес збагачує учнів, робить процес здобуття знань цікавим, захоплюючим, творчим.